

Emilia Saalasti

VASTUULLISUUSRAPORTOINTI OSANA YMPÄRISTÖVASTUUTA

Suuret suomalaiset perusteellisuuden listayhtiöt
ympäristöriskien raportoinnina

Johtamisen ja talouden tiedekunta

Kandidaatintutkielma

Toukokuu 2022

TIIVISTELMÄ

Emilia Saalasti: Vastuullisuusraportointi osana ympäristövastuuta – Suuret suomalaiset perusteellisuuden listayhtiöt ympäristöriskein raportoina

Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Hallintotieteiden tutkinto-ohjelma
Toukokuu 2022

Yritysten toiminnalla on taloudellisten seuraamusten lisäksi vaikutuksia ympäristöön. Tämän vuoksi yrityksillä on myös vastuu vaikutuspiirissään olevasta ympäristöstä. Tätä kutsutaan yritysten ympäristövastuuksi. Vuoden 2017 alusta vastuullisuusraportointi on muuttunut pakolliseksi yleisen edun kannalta merkittäville yhtiöille. Muutokseen on johtanut kirjanpitolain uudistus, joka määrittää selvitysvelvollisuuden myös muille kuin taloudellisille tiedoille. Selvityksestä tulee käydä ilmi tiedot muun muassa kirjanpitovelvollisen ympäristöasioita koskevista riskeistä ja riskienhallinnasta. Toimintaperiaatteet ja toiminnan tulokset on lisäksi raportoitava.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin yhtiöiden raportoimia ympäristöasioita. Tutkimuksessa selvitettiin, millaisia toimintaansa liittyviä ympäristöriskejä yhtiöt nostavat vastuullisuusraporteissaan esille. Tutkimuksessa syvennyttiin siihen, millaisia ympäristöriskejä yhtiöt ovat toiminnassaan tunnistaneeet ja kuinka ympäristöriskien hallintaa on määritelty. Tutkimuksen ydinkäsitteet ovat vastuullisuusraportointi, ympäristövastuu, ympäristöriski sekä riskienhallinta.

Tutkimus on kvalitatiivinen tutkimus. Sen aineisto koostui viiden suomalaisen perusteellisuuden listayhtiön vuoden 2020 vastuullisuusraporteista. Tarkasteltavia yhtiöitä olivat Kemira, Metsä Group, Outokumpu, Stora Enso ja UPM-Kymmene. Aineisto sisälsi yhteensä 216 sivua yhtiöiden vastuullisuudesta kertovaa materiaalia. Analyysimenetelmänä tutkimuksessa käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Aineiston analyysin tuloksena löytyi 15 alakategoriaa, jotka on yhdistetty sisältöä kuvaaviksi pääkategorioiksi. Pääkategorioita määritettiin viisi. Ne käsittelevät toimitusketjuun, hankintoihin ja tuotteisiin liittyviä riskejä (1), ilmastolle ja luonnonympäristölle aiheutuvia riskejä (2), paikallisiin yhteisöihin liittyviä riskejä ja yhteistyötä (3), päästöihin, jätteisiin ja kemikaaleihin liittyviä riskejä (4) sekä sertifikaatteja, ympäristöohjelmia ja ulkoisia tarkastajia riskienhallinnan tukena (5).

Tutkimuksen johtopäätöksinä todetaan sidosryhmien ja erityisesti toimittavien tahojen vaikuttavan yhtiöiden ympäristövastuun tosiasialliseen toteutumiseen. Yhtiöitä ei voida tarkastella sidosryhmistään irrallisina ympäristövastuun toteuttajina. Vastuullisuusraporttien perusteella yhtiöiden on haastavaa kantaa ympäristövastuunsa, jos tämä ei toteudu jo sidosryhmien tasolla. Tämän vuoksi ympäristöriskien hallintaa määritellään sidosryhmäyhteistyön sekä yhtiökohtaisesti määriteltyjen toimintasuunnitelmien ja prosessien kautta. Hallinnassa korostuvat taloudelliset intressit ja pyrkimys ekologisesti kestävään toimintaan.

Avainsanat: Vastuullisuusraportointi, ympäristövastuu, ympäristöriski, riskienhallinta

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Aihealueen esittely ja merkitys	1
1.2 Kehityskulku pakollisen vastuullisuusraportoinnin takana	2
1.3 GRI-standardit	3
2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	3
3 VASTUULLISUUSRAPORTOINTI RISKIENHALLINNAN JA LAKISÄÄTEISTEN VELVOITTEIDEN KUVAAJANA	4
3.1 Aiempi tutkimus ja vastuullisuusraportoinnin haasteet	4
3.2 Yritysten ympäristövastuu	5
3.3 Ympäristöriskit ja näiden hallinta	6
4 AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	7
4.1 Aineisto	7
4.2 Kvalitatiivinen tutkimus ja aineistolähtöinen sisällönanalyysi	8
5 AINEISTON ANALYYSI	9
5.1 Toimitusketjuun, hankintoihin ja tuotteisiin liittyvät riskit	9
5.1.1 Toimittajille asetetut kriteerit ja toimitusketjuun liittyvät riskit	9
5.1.2 Maakohtaiset riskit	13
5.1.3 Hankinnat ja tuotteet	15
5.2 Ilmastolle ja luonnonympäristölle aiheutuvat riskit	16
5.2.1 Ilmastonmuutosriskit	16
5.2.2. Metsiin ja maankäyttöön kohdistuvat riskit	18
5.2.3 Veteen kohdistuvat riskit	20
5.3 Paikallisiin yhteisöihin liittyvät riskit ja yhteistyö	21
5.4 Päästöihin, jätteisiin ja kemikaaleihin liittyvät riskit	22
5.4.1 Päästöt	23
5.4.2 Jätteet	24
5.4.3 Kemikaalit	26
5.5 Sertifikaatit, ympäristöohjelmat ja ulkoiset tarkastajat riskienhallinnan tukena	28
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	30
LÄHTEET	34
AINEISTOLÄHTEET	34
TUTKIMUSKIRJALLISUUS	34

1 JOHDANTO

1.1 Aihealueen esittely ja merkitys

Alun perin vastuullisuuteen ja ympäristöön liittyvä raportointi on ollut yrityksille vapaaehtoista ja kehittynyt vastaamaan sidosryhmien kasvavaan tietoisuuteen kestävästä kehityksestä sekä siihen liittyvistä haasteista (Mäkelä 2021, 78–79). Ei-taloudellisia tietoja sisältävät yritysraportit ovat täten tärkeä työkalu välittämään tietoa sidosryhmille organisaatioiden kestävä kehityksen toiminnasta (D Bovea, Pérez-Belis, Torca-Adell & Ibáñez-Forés 2021). Tällä hetkellä vastuullisuusraportointia voidaan kuvailla vakiintuneeksi mutta edelleen kehittymässä olevaksi yritysraportoinnin muodoksi (Mäkelä 2021, 76).

Vuoden 2017 alusta lähtien vastuullisuusraportointi on muuttunut pakolliseksi yleisen edun kannalta merkittävälle yhtiöille. Näihin lukeutuvat esimerkiksi luottolaitokset, pörssiyritykset sekä vakuutusyritykset, joiden henkilöstömäärä ylittää 500 sekä joiden tase on yli 20 miljoonaa euroa tai liikevaihto yli 40 miljoonaa euroa. (Mäkelä 2021, 79; Valtioneuvosto 2020; Tilisanomat 2017; Elinkeinoelämän keskusliitto 2017; Työ- ja elinkeinoministeriö). Yhtiöillä on kaksi vaihtoehtoa selvityksen antamiseksi. Ne voivat joko raportoida vastuullisuudestaan osana toimintakertomustaan tai vaihtoehtoisesti erillisen selvityksen muodossa. Erillinen selvitys tulee julkaista yhtäaikaaisesti toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen kanssa.

Kirjanpitolain uudistuksen lisäksi suuret ja yleisen edun kannalta merkittävät yhtiöt on nostettu esille globaalien kestävä kehityksen tavoitteiden ja tavoiteohjelma Agenda 2030:n kautta. Valtioneuvoston selonteossa tavoitteen 12 ”Varmistaa kulutus- ja tuotantotapojen kestävyys” alakohtana 12.6 on ”Kannustaa erityisesti suuria ja kansainvälisiä yhtiöitä ottamaan käyttöön kestävä käytännöt ja sisällyttämään kestävä kehitystä koskevat yritysraportitiedot raportointiinsa” (Valtioneuvosto 2020). Maailmanlaajuisissa tavoitteissa sekä tässä tutkimuksessa yritysraportointi näyttäytyy merkityksellisenä keinona kestävä kehitykseen tähtäävässä toiminnassa.

Euroopan unionin virallisessa lehdessä (2014) julkaistussa direktiivissä nostetaan esiin Euroopan parlamentin päätöslauselmat. Myös näistä päätöslauselmista käy ilmi, että merkittävänä osana yritysten yhteiskuntavastuuta pidetään kestävä kehitykseen, kuten ympäristönäkökohtiin liittyvien tietojen antamista. Muu kuin taloudellinen tieto nähdään merkittävänä ”kestävää kehitystä uhkaavien riskien tunnistamiseksi sekä sijoittajien ja kuluttajien luottamuksen lisäämiseksi” sekä myös ”hallitun siirtymän mahdollistamiseksi kestävä maailmantalouteen, jossa yhdistetään pitkän aikavälin kannattavuus sosiaaliseen

oikeudenmukaisuuteen ja ympäristönsuojeluun”. Riskien tunnistaminen, sidosryhmien huomioiminen sekä ympäristövastuun kantaminen nousevat esille niin EU:n tasolla, kansallisesti kuin myös tässä tutkimuksessa.

1.2 Kehityskulku pakollisen vastuullisuusraportoinnin takana

Muutos kohti pakollista vastuullisuusraportointia perustuu Euroopan unionin (EU) direktiiviin 2014/95/EU ja sen pohjalta toteutettuun kirjanpitolain vuoden 2016 uudistukseen (Laki kirjanpitolain muuttamisesta 1376/2016). Prosessi lähti liikkeelle Euroopan parlamentin kehoitettua komissiota antamaan lainsäädäntöehdotuksen koskien yritysten velvoitetta julkistaa muita kuin taloudellisia tietoja (2014/95/EU).

Uudistuksen pohjalta kirjanpitolaissa määritetään nykyisellään selvitysvelvollisuus muista kuin taloudellisista tiedoista. Selvityksessä tulee käydä ilmi tiedot siitä, miten kirjanpitovelvollinen huolehtii ympäristöasioista, sosiaalisista asioista ja henkilöstöasioista, ihmisoikeuksien kunnioittamisesta sekä korruption ja lahjonnan torjunnasta (Laki kirjanpitolain muuttamisesta 1376/2016). Myös näihin liittyvät keskeiset riskit ja niiden hallinta sekä toimintaperiaatteet ja toiminnan tulokset on raportoitava (Elinkeinoelämän keskusliitto 2017; Mäkelä 2021, 79). Kirjanpitolaki määrittää myös sen, että tilintarkastajan on varmistettava selvityksen antaminen (Elinkeinoelämän keskusliitto 2017; Mäkelä 2021, 79).

Kirjanpitolain uudistuksesta seurannut vastuullisuusraportoinnin vakiintuneisuus sekä raportoinnin ympärillä tapahtuva jatkuva kehitys tulevat mahdollisesti vaikuttamaan myös tilintarkastajan rooliin. Aspholm (2021) on Tilintarkastajat ry:n artikkelissa esitellyt CSRD-direktiivin (Corporate Sustainability Reporting Directive) vaikutuksia tilintarkastajan rooliin tulevaisuudessa. Euroopan komissio on julkaissut ehdotuksen kyseisestä kestävyysraportointidirektiivistä huhtikuussa 2021. Tämä muutos nostaisi kestävyystiedot yhdenvertaiseen asemaan tilinpäätöstietojen kanssa (Aspholm 2021). Tästä näkökulmasta CSRD-direktiivi vakiinnuttaisi kestävyysraportoinnin asemaa yrityskontekstissa entisestään.

Ehdotuksessa yritysten kestävyysraportointidirektiiviksi on listattu soveltamisen laajentaminen kaikkiin suuriin sekä säännellyillä markkinoilla listattuihin yrityksiin. Lisäksi kestävyysraportointidirektiivissä määritettäisiin entistä yhdenmukaisemmin raportoitujen tietojen varmentamisesta, yksityiskohtaisemmista raportointivaatimuksista sekä velvoitteiden käyttöönotosta. Ehdotuksen mukaisena direktiivi vaatisi yrityksiä myös julkaisemaan raportoidut tiedot digitaalisesti (Euroopan komissio 1a). Komissio on hyväksynyt ehdotuksen 21.4.2021.

1.3 GRI-standardit

The Global Reporting Initiative (GRI) tarjoaa kokonaisvaltaisen viitekehyksen yritysvastuun tarkastelemiseksi. Kyseinen raportointistandardi on ensimmäinen ja tutkimushetkellä käytetyin viitekehys yritysvastuuraportoinnissa (Mäkelä 2021, 79). GRI-standardit on suunniteltu kaikenkokoisten yritysten käytettäväksi sekä niin yksityiselle kuin julkiselle sektorille soveltuviksi. Jokainen tässä tutkimuksessa tarkasteltava yhtiö on käyttänyt vastuullisuusraportoinnissaan GRI-standardeja.

Standardien tarkoituksena on luoda vertailukelpoista dataa niin yrityksille itselleen kuin myös näiden sidosryhmille. Raportoinnista on olemassa niin universaalit kuin sektorikohtaiset standardit. Sektorikohtaiset standardit ovat osaltaan mahdollistamassa entistä johdonmukaisempaa raportointia toimialakohtaisista vaikutuksista. Universaalien standardien tueksi on lisäksi luotu aihestandardit. Näitä käytetään tiettyyn aihealueeseen liittyvien tietojen tarkastelussa. (Global Reporting Initiative).

2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimuksessa tarkastellaan viiden suuren suomalais-ruotsalaisomisteisen perusteellisuuden listayhtiön vastuullisuusraportteja vuodelta 2020. Nämä yhtiöt ovat Kemira, Metsä Group, Outokumpu, Stora Enso ja UPM-Kymmene. Pörssin luokituksen mukaisesti suuret yhtiöt ovat markkina-arvoltaan yli miljardi euroa (Pörssisäätiö 2016). Kyseisessä luokittelussa yhtiöt on jaettu suuriin, keskisuuriin ja pieniin. Tutkimuksen kohteena ovat luokitukseltaan suuret yhtiöt, sillä kirjanpitolaisten uudistus kohdistuu näihin toimijoihin. Suurten yhtiöiden merkittävä rooli on lisäksi tunnistettu kestävään kehitykseen tähtäävässä toiminnassa.

Kirjanpitolaisten uudistuksen mukaan ympäristöasioihin liittyvät riskit ja niiden hallinta sekä toimintaperiaatteet ja toiminnan tulokset on raportoitava. Kyseisen uudistuksen pohjalta on tutkimustehtävänä ajankohtaista tarkastella yhtiöiden tunnistamia riskejä sekä niiden hallintaa. Tutkimuksessa selvitetään aineiston eli vastuullisuusraporttien sisällönanalyysin kautta, millaisia asioita yhtiöt nostavat ja tunnistavat toimintaansa koskettaviksi ympäristöriskeiksi.

Tutkimuksen ulkopuolelle rajataan kirjanpitolaissa määritellyt muut vastuullisuuden raportoinnin osa-alueet. Näitä ovat sosiaaliset asiat, henkilöstöasiat, ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä korruption ja lahjonnan torjunta. Rajaus ympäristöasioihin on aiheellinen, sillä vastuullisuusraporttien tarkastelu kokonaisuudessaan ei ole kandidaatin tutkielman kokoisessa työssä tarkoituksenmukaista.

Tutkimustehtävän kautta tutkimuskysymykset ovat muotoutuneet seuraavanlaisiksi:

1. Millaisia ympäristöön liittyviä riskejä yhtiöiden toiminnassa on tunnistettu?
2. Kuinka ympäristöriskien hallintaa määritellään vastuullisuusraporteissa?

Aineiston analyysissä tuodaan esille tunnistetut ympäristöriskit ja näiden hallintaan liittyvä määrittely. Aineistohavaintojen kautta tarkastellaan sitä, eroavatko suurten perusteellisuuden listayhtiöiden ympäristöriskien ja hallinta huomattavasti toisistaan, vai ovatko tunnistetut riskit ja niiden hallitsemisen keinot yhtiöiden kesken samankaltaisia. Tätä havainnollistetaan tutkimuksen analyysissä vastuullisuusraporteista nostettujen esimerkkien avulla.

3 VASTUULLISUUSRAPORTOINTI RISKIENHALLINNAN JA LAKISÄÄTEISTEN VELVOITTEIDEN KUVAAJANA

3.1 Aiempi tutkimus ja vastuullisuusraportoinnin haasteet

Puroila ja Mäkelä (2019) ovat artikkelissaan käsitelleet kestävän kehityksen raportointikirjallisuutta (sustainability reporting) sekä kirjanpito- ja raportointikäytäntöjä. Puroila ja Mäkelä (2019, 10 – 24) tuovat esiin, että eniten toistuva ulottuvuus vastuullisuusraportoinnissa on sidosryhmien näkökulma. Täten vastuullisuusraportoinnissa yhdistyvät niin liiketoiminnan näkökohdat kuin sidosryhmien odotukset ja näkemykset. Ulottuvuus, joka arvioi yrityksen sosiaalisia, ympäristöllisiä ja taloudellisia vaikutuksia, on Puroilan ja Mäkelän mukaan vähiten käytetty lähestymistapa. Raportoinnin kriteerit on heidän mukaansa yleisemmin asetettu konsernin strategian kautta ja tämän sisältöä mukaillen.

Boiral ja Henri (2017) ovat puolestaan tutkineet kaivosorganisaatioiden GRI-raportteja ja kestävyysraportoinnin vertailtavuutta. Yleisimmäksi esteeksi tulosten vertailulle havaittiin monien GRI-indikaattorien epätarkka sekä mittaamaton luonne. Suurin osa indikaattoreista perustui joko laadulliseen tietoon tai yhdistelmään kvalitatiivista ja kvantitatiivista tietoa. Raporteissa käytetyt mittariasteikot ovat ristiriitaisia, ja esimerkiksi rahalliset arvot saatetaan esittää eri valuutoissa (Boiral & Henri 2017, 13–15). Raportoinnissa ongelmalliseksi nousee heidän mukaansa myös positiivisiin asioihin keskittyminen sekä sisällön vaihtelevuus vuodesta toiseen. Tämän nähdään vaarantavan raportoinnin vertailukelpoisuuden sekä johdonmukaisuuden (Boiral & Henri 2017). Boiral ja Henri tarkoittavat tällä nähdäkseni sitä, että raportoinnissa yksipuolisesti positiivisten seikkojen esiintuonti vähentää raportoinnin läpinäkyvyyttä. Mahdollisista kehityskohteista ja riskeistä raportointi tulisi sen sijaan olla vuosittaisissa julkaisuissa merkittävässä roolissa.

Raporttien vertailukelpoisuuteen niin yhtiöiden sisällä kuin välillä pyritään vastaamaan niin standardien kuin lainsäädännön keinoin. Hietanen (2019) on kuitenkin pro gradu -tutkielmassaan todennut, ettei lainsäädäntö ole vielä kyennyt vastaamaan joustavan raportoinnin aiheuttamiin haasteisiin. Hietasen mukaan myös kansainväliset ei-sitovat linjaukset ja näiden vapaaehtoinen noudattaminen ovat osoittautuneet riittämättömiksi keskenään vertailukelpoisten raporttien luomiseksi.

Vastuullisuusraportointia tarkasteltaessa on toisaalta löydetty myös tietoon liittyviä haasteita. Sidosryhmillä on havaittu olevan eri tasoista tietämystä ja asiantuntemusta, mitä voidaan pitää kestäväen kehityksen raportoinnin käsittelemisessä ongelmallisena. Kestäväen kehityksen asioiden moninaisuus haastaa arviointiprosessin koskien keinoja tarkastella ja mitata eri näkökohtia. Tämä näyttäytyy eritoten ei-taloudellista tietoa tarkasteltaessa. Kestäväen kehityksen monimutkaisuuden vuoksi aiheet sekä näiden olennaisuus vaihtelee ajan, kontekstin ja perspektiivin perusteella. Kysymys ei ole kestäväen kehityksen aiheiden vertaamisesta toisiinsa ja tietojen asettamisesta paremmuusjärjestykseen, vaan enemmän arvioista siitä, onko tieto olennaista tietyssä kontekstissa, ajassa ja perspektiivissä. (Puroila & Mäkelä 2019, 10–24).

3.2 Yritysten ympäristövastuu

Raghubir, Roberts, Lemon ja Winer (2010, 67) mukaan yritys vastuutoimien lähtökohtaisena pyrkimyksenä on saavuttaa yrityksen itselleen asettamia tavoitteita. Tässä tavoitteiden saavuttelussa on otettava huomioon yrityksen sidosryhmät sekä näiden arvot, mieltymykset ja perspektiivit. Yritysvastuun kannattavuuden arvioimiseksi yrityksen on määritettävä keinot mitata yritys vastuutoimiin käyttämiänsä resursseja sekä näiden tuottamaa hyötyä. Hyödyllä tarkoitetaan tässä yhteydessä yrityksen määrittämien tavoitteiden saavuttamista (Raghubir et al. 2010, 69).

Yrityksen toiminnalla on myös muita kuin taloudellisia seurauksia, mukaan lukien sosiaaliset sekä ympäristöön kohdistuvat seuraukset (Dahlsrud 2008, 6). Yritysvastuuta voidaan täten kuvailla yksityisen sektorin vastuuksi kestäväen kehityksen haasteiden ratkaisemisessa (Mäkelä 2021, 77). Ympäristövastuu on yksi yritys vastuun osa-alueista (Suomen YK-liitto).

Tieteen termipankki (2022) määrittelee ympäristövastuun olevan tarkemmin ”toiminnanharjoittajan tai jonkin muun pilaantumista aiheuttaneen tahon vastuu vaikutuspiirissään olevasta ympäristöstä siten, että otetaan huomioon toiminnan vaikutukset esimerkiksi luonnonvaroihin sekä vesien, ilman ja maaperän suojeluun, luonnon monimuotoisuuden turvaamiseen tai ilmastonmuutoksen torjumiseen, kun tarkastellaan

tuotteen tai palvelun koko elinkaaren aikaisia ympäristövaikutuksia”. Käytännössä ympäristövastuulla tarkoitetaan siis yrityksen vastuuta toimintansa vaikutuksista luonnonympäristöön sekä näiden vaikutusten tunnistamisesta ja siihen liittyvästä riskienhallinnasta. Ympäristövastuun käsite on tässä tutkimuksessa ydinasemassa.

3.3 Ympäristöriskit ja näiden hallinta

Yleisesti riski määritellään haitan mahdollisuudeksi. Riski itsessään koostuu kahdesta osatekijästä. Näitä ovat haitta eli riskin vahingollisuus ja suuruus, sekä kyseisen haitan toteutumisen todennäköisyys. (Sitra 2002). Suomen itsenäisyyden juhlarahaston eli Sitran (2002, 8) selvityksessä haitalla on tarkoitettu ”laajasti koko yhteiskuntaa koskevia vaikutuksia”. Nämä on jaettu ihmisten hyvinvointia koskeviin vaikutuksiin, taloudellisiin vaikutuksiin sekä ympäristövaikutuksiin. Tässä tutkimuksessa käsitellään ympäristövaikutuksia ja näistä vaikutuksista aiheutuvia ympäristöriskejä.

Ympäristöriskit ovat ”ihmisen terveyteen, elin- ja työympäristöön sekä muihin eliöihin ja fyysiseen ympäristöön kohdistuvia riskejä” (Suomen Riskienhallintayhdistys). Määritelmä kattaa normaalista toiminnasta, onnettomuustilanteista sekä tuotteista ja näiden käytöstä aiheutuneet riskit ympäristöllemme. Ympäristöriskit voivat konkretisoitua esimerkiksi tuotteen tai palvelun missä tahansa elinkaaren vaiheessa. Tämän tutkimuksen näkökulmasta riskien tunnistaminen ja näiden konkretisoitumisen varalle kehitettävät toimintasuunnitelmat lisäävät yritysten resilienssiä eli muutosjoustavuutta ongelmatilanteissa. Yhtiöiden varautumisesta ja valmiista toimintasuunnitelmista huolimatta ympäristöriskien hallinta on erityisesti hitaammin muodostuvien muutosten näkökulmasta haastavaa (Sitra 2002, 73). Esimerkki tällaisesta hitaasti tapahtuvasta ympäristöriskien hallinnan haasteesta ja ilmiön aiheuttamista kustannuksista on ilmastonmuutos.

Ympäristöriskien huomioiminen ja hallinta eivät tuo yrityksille välittömiä säästöjä. Konkretisoituessaan kyseiset riskit voivat kuitenkin aiheuttaa mittavia kustannuksia. (Suomen Riskienhallintayhdistys). Yhtiöiden on tämän pohjalta niin taloudellisen toiminnan kuin kannattavuuden takaamisen näkökulmista merkityksellistä varautua erilaisiin toiminnastaan aiheutuviin ympäristöriskeihin. Tämä tutkimus tarkastelee nimenomaisesti yhtiöiden ympäristöriskien tunnistamista ja hallinnan määrittelyä.

Ympäristönsuojelulaki on merkittävä tutkimuksessa tarkasteltavia yhtiöitä koskeva laki. Ympäristönsuojelulakia (527/2014) sovelletaan muun muassa teolliseen toimintaan, josta saattaa aiheutua tai aiheutuu ympäristön pilaantumista. Kyseistä lakia sovelletaan lisäksi jätteenkäsittelyssä sekä sellaisessa toiminnassa, jossa jätettä syntyy. Lain toisen luvun kuudes

pykälä määrää selvilläolovelvollisuudesta, jonka mukaan ”toiminnanharjoittajan on oltava selvillä toimintansa ympäristövaikutuksista, ympäristöriskeistä ja niiden hallinnasta sekä haitallisten vaikutusten vähentämismahdollisuuksista”. Kansainvälisten asetusten ja direktiivien lisäksi myös kotimainen lainsäädäntö on siis osaltaan määrittämässä yhtiöiden ympäristöriskien tunnistamista ja hallintaa. Ympäristönsuojelulain selvilläolovelvollisuus luo raameja yhtiöiden kestäväälle toiminnalle ja tätä kautta myös osaltaan tässä tutkimuksessa tarkasteltavien vastuullisuusraporttien sisällölle.

Ympäristödirektiivin kautta on perustettu EU:n laajuinen saastuttaja maksaa -periaatteen perustuva vastuujärjestelmä (Euroopan komissio 1b). Kyseisen aiheuttamisperiaatteen soveltamisen kautta pilaantumisen aiheuttajia kannustetaan välttämään ympäristövahinkojen syntymistä sekä saatetaan toimijat vastuuseen pilaantumisen aiheuttamisesta (Euroopan tilintarkastustuomioistuin 2021). Ympäristönsuojelulain mukaan ”pilaantumisen vaaraa aiheuttavalle toiminnalle on haettava ympäristölupa” (Ympäristöministeriö). Nämä direktiivit ja toimintaohjeet ovat merkittävässä roolissa tutkimuksessa tarkasteltavien yhtiöiden toiminnassa.

4 AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

4.1 Aineisto

Tarkasteltavia yhtiöitä ovat Kemira, Metsä Group, Outokumpu, Stora Enso ja UPM-Kymmene. Aineisto koostuu näiden viiden suuren perusteollisuuden listayhtiön vastuullisuusraporteista. Vastuullisuusraportit ovat sivumäärältään 29–74 mittaisia ja yhteensä yhtiöiden vastuullisuudesta kertovaa materiaalia on tarkasteltavana 216 sivua. Laajin vastuullisuusraportti tutkimuksessa tarkasteltavista yhtiöistä on Stora Ensolla, kun taas sivumäärällisesti lyhyimmän tarkasteltavista vastuullisuusraporteista on koostanut Metsä Group. Yhtiöistä UPM-Kymmene on julkaissut vastuullisuustietonsa osana vuosikertomustaan, kun taas loput neljä yhtiötä erillisenä liitteenä tai raporttina.

Vastuullisuusraportit ovat sähköisesti saatavilla yhtiöiden omilla verkkosivuilla. UPM-Kymmene raportti on suomenkielinen, kun taas muiden tarkasteltavien yhtiöiden vastuullisuusraportit ovat englanniksi. Tutkimuksessa esitetyt sitaatit on jätetty sille kielelle, kuin ne raporteissa esiintyvät. Tämä nähdään tutkimuksessa oleelliseksi, jotta alkuperäinen termistö ja yhtiöiden tapa kuvata vastuullisuuttaan ja tunnistamiaan riskejä säilyy. Vuoden 2020 raportit ovat valikoituneet tarkasteluun, sillä ne ovat tutkimushetkellä viimeisimmät

saatavilla olevat vastuullisuusraportit. Jokainen tutkimuksessa tarkasteltava yhtiö on käyttänyt raportoinnissaan GRI-standardeja.

4.2 Kvalitatiivinen tutkimus ja aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Tutkimukseni on kvalitatiivinen tutkimus ja siinä täyttyvät useat tälle ominaiset piirteet (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015, 164). Kohdejoukko on valittu tarkoituksenmukaisesti, sillä tutkimuksessa ollaan nimenomaisesti kiinnostuneita suurten suomalais-ruotsalaisomisteisten listayhtiöiden ympäristövastuun raportoinnista. Käytän sisällönanalyysini metodina Milesin ja Hubermanin (1994) aineistolähtöistä analyysia. Kyseisessä analyysissa ensimmäinen tekninen vaihe on aineiston alkuperäisilmaisujen pelkistäminen. Aineistolta kysytään tutkimustehtävän- ja ongelman kannalta oleellisia kysymyksiä. Tässä tutkimuksessa nämä kysymykset pyrkivät löytämään vastauksia siihen, millaisia ympäristöön liittyviä riskejä yhtiöiden toiminnassa on tunnistettu ja kuinka ympäristöriskien hallintaa vastuullisuusraporteissa määritellään.

Milesin ja Hubermanin (1994) mallin mukaisesti tutkimuksessa on pyritty pelkistämään tutkimuksen kannalta kiinnostavia ja merkityksellisiä nostoja yksittäisiksi ilmaisuiksi. Ilmaisut on kirjattu ja luetteloitu taulukkomuotoon, minkä jälkeen nämä pelkistetyt ilmaukset on yhdistetty kategorioiksi. Kategoriat on nimetty niin, että ne kuvaavat löydöksiä sisällöllisesti.

Alakategorioita löytyi yhteensä viisitoista, joten ne yhdistettiin sisällöllisesti kuvaavammiksi pääkategorioiksi. Pääkategorioita syntyi näin yhteensä viisi. Kategorioita ovat

- 1) Toimitusketjuun, hankintoihin ja tuotteisiin liittyvät riskit
- 2) Ilmastolle ja luonnonympäristölle aiheutuvat riskit
- 3) Paikallisiin yhteisöihin liittyvät riskit ja yhteistyö
- 4) Päästöihin, jätteisiin ja kemikaaleihin liittyvät riskit
- 5) Sertifikaatit, ympäristöohjelmat ja ulkoiset tarkastajat riskienhallinnan tukena

Analyysissa on ollut merkittävää tutkia kategorioiden kautta sitä, onko aineistosta löytynyt merkittävää erilaisuutta vai vastaavasti samankaltaisuutta. Tässä tutkimuksessa merkityksellistä on erityisesti analysoida vastuullisuusraportoinnin logiikkaa ja mahdollisesti raporteista löytyvää tyypillistä kertomusta Hubermanin & Milesin (1994) mallin mukaisesti.

5 AINEISTON ANALYYSI

5.1 Toimitusketjuun, hankintoihin ja tuotteisiin liittyvät riskit

Yhtiöiden toimintaverkosto koostuu usean eri tahon ja sidosryhmän yhteistyöstä. Näitä sidosryhmiä ovat muun muassa asiakkaat, toimialajärjestöt, viranomaiset sekä kansainväliset sijoittajat. Jokaisen tarkasteltavan yhtiön vastuullisuusraportissa toistuu sidosryhmänäkökulma Puroilan ja Mäkelän (2019, 10–24) mukaisesti. Yhdeksi ympäristövastuun kannalta merkittävimmäksi kokonaisuudeksi vastuullisuusraporteissa nousee kyseisen sidosryhmäyhteistyön tuotos, toimitusketju.

Ympäristöriskien- ja vastuun näkökulmasta toimitusketjussa erityistä tarkkailua ja riskienhallintaa vaativia toimijoita ovat toimittavat tahot. Tämä johtuu vastuullisuusraporttien perusteella siitä, että toimittajien vastuullisuus- ja ympäristöriskit heijastuvat suoraan tai epäsuorasti myös yhtiöiden toimintaan. Yhtiöiden ja toimittajien yhteistyö on tulkittavissa vastuullisuusraporteista merkitykselliseksi keinoksi tunnistaa ja hallita ympäristöriskejä kokonaisvaltaisesti niin oman organisaation sisällä kuin sitä jokapäiväisesti ympäröivissä sidosryhmissä.

Boiral ja Henri (2017, 13–15) ovat kaivosorganisaatioiden raportoinnin vertailtavuutta tutkiessaan havainneet, että suuri osa käytetyistä indikaattoreista on perustunut joko laadulliseen tietoon tai laadullisen ja määrällisen tiedon yhdistelmään. Myös tässä tutkimuksessa tarkasteltavien yhtiöiden toimitusketjua, hankintoja ja tuotteita koskeva raportointi koostuu laadullisen ja määrällisen tiedon yhdistelmästä.

5.1.1 Toimittajille asetetut kriteerit ja toimitusketjuun liittyvät riskit

Yhtiöt ovat vastuullisuusraporteissaan tunnistaneet käyttämiinsä toimittajiin liittyviä vastuullisuusriskejä (sustainability risks of suppliers, supplier risks). Yhtiöissä tunnistetut toimittajariskit liittyvät näiltä hankittuun palveluun ja materiaan, toimittajien alkuperämaahan sekä hankintaketjuun. Yhteistä kaikkien tutkimuksessa tarkasteltavien yhtiöiden toimittajia koskevassa raportoinnissa on, että hankintaketjuissa pyritään tunnistamaan ne toimijat, joilla on suuri mahdollisten kielteisten ympäristövaikutusten riski.

Ympäristövastuun tarkastelu ei yhtiöillä rajoitu toimittajia valitessa ja hankintoja tehdessä vain alkuselvitykseen, vaan useampi yhtiö raportoi myös jatkuvan tiedon keruun ja analysoinnin olevan keskeisessä osassa toimittajiaan koskevaa riskienhallintaa. Vastuullisuusraporteissa yleiseksi toimintatavaksi nousee yhteistyö toimittajien kanssa esimerkiksi analyysien pohjalta syntyneiden yhteisten kehityssuunnitelmien muodossa.

Toimittajia koskevaa arviointia ja seurantaan raportoidaan toteutettavan yhtiöissä yleisimmin vuosittaisella tasolla. Arvioinnin ja seurannan kohteena ovat muun muassa ympäristövastuuseen vaikuttavat tekijät.

”Toimittajien valinnassa otetaan huomioon toimitusten luotettavuus pitkällä aikavälillä, tuotteiden ja palvelujen laatu, toimittajien taloudellinen vakaus, sosiaalinen ja ympäristövastuu sekä tuoteturvallisuus.” (UPM-Kymmene 2020)

Jokainen tutkimuksessa tarkasteltava yhtiö tekee toimittajilleen arviointeja osapuolten välisen yhteistyösopimuksen aikana. Kokonaisuudessaan toimittajien keskuudesta tunnistetut riskit ja näiden hallinnan määrittely ovat tarkasteltavien yhtiöiden kesken hyvin moninaisia. Tämä näkyy vastuullisuusraporteissa siinä, että pääpaino sekä merkittävimmät toimittajariskit vaihtelevat hieman tarkasteltavasta yhtiöstä riippuen.

Vastuullisuusraportteja tutkimalla huomataan, että toimittajien hallinnalla viitataan raporteissa niihin riskienhallinnan keinoihin, joilla pyritään varmistumaan muun muassa toimittajien ympäristövastuullisesta toiminnasta sekä sitoutumisesta yhtiön määrittämiin vaatimuksiin. Esimerkiksi Kemira raportoi hallitsevansa toimittajiaan vastuullisuusarvioinneilla ja auditoinneilla. Kemikaaliratkaisuihin keskittyvä yhtiö on nostanut erityiseksi riskiksi toimitusketjun turvallisuuden. Ympäristövastuun näkökulmasta kemiallisten aineiden päätyminen luonnonympäristöön ei ole toivottavaa ja voi aiheuttaa mittavia vahinkoja. Kemiran tavoitteena on tehdä viisi vastuullisuusauditointia suurimman riskin toimittajille joka vuosi. Vuoden 2020 vastuullisuusraportissa kerrotaan, että auditointeja on kyseisenä toimintavuonna toteutettu 25 kappaletta. Riskienhallintaa on määritelty riskien tunnistamisella sekä näihin kohdistetuilla toimilla.

Toimitusketjuun raportoidaan liittyvän logistiikkapalveluista johtuvia ympäristövaikutuksia. Metsä Group on raportoinut nämä suurimmiksi haitallisiksi vaikutuksiksi sekä riskeiksi toimitusketjussaan, ja yhtiö onkin pyrkinyt vastaamaan riskiin toimittajia koskevan toimintaohjeen uudistamisella vuonna 2020. Yhtiön vastuullisuusraportissa linjataan, että uusi toimintaohje ottaa huomioon niin vuodelle 2030 asetetut kestävä kehityksen tavoitteet kuin sidosryhmien kasvavat odotukset. Yhtenä konkreettisenä tavoitteena on tunnistaa toimitusketjuun liittyviä kestävä kehityksen riskejä ja käydä entistä enemmän vuoropuhelua toimittajien kanssa kasvihuonekaasupäästöjen vähentämisestä. Yhtiön toimintaohjeen uudistuksesta löydetään Puroilan ja Mäkelän (2019, 10–24) havaintoa tukeva ulottuvuus, nimittäin sidosryhmien odotusten ja näkemysten huomioon ottaminen toiminnassa. Vastuullisuusraporttien perusteella toimittajia koskevan toimintaohjeen päivittämisessä on

kyse sekä yrityksen itselleen asettamien tavoitteiden saavuttamisesta kuin sidosryhmien asettamien arvojen täyttämistä. Havainto on yhdenmukainen Raghbir et al. (2010, 67) löydösten kanssa.

Myös Outokumpu on vuonna 2020 uudistanut toimittajia koskevaa ohjettaan. Outokumpu on pyrkinyt omalla uudistamisellaan vastaamaan tarpeeseensa toimitusketjujen turvallisuuteen liittyen. Yhtiö nostaa esille, ettei vielä vuoden 2020 raportointihetkellä hyödynnä toimittajilta keräämiään tuoteturvallisuustietoja täysimääräisesti, mutta aikoo ottaa tiedot mukaan riskianalyysiinsa jatkossa. Niin ikään Metsä Group raportoi vuonna 2020 uudistuneen toimittajan toimintaohjeen myötä laajentavansa raaka-aineiden valmistusta koskevaa tuottajakyselyään tulevaisuudessa myös toimitusketjuun. Toimittajille suunnattujen toimintaohjeiden suunnittelu ja päivittäminen näyttäytyvät vastuullisuusraporteissa merkittävinä keinoina pitää yhtiöiden ja toimittajien keskinäiset toimintaperiaatteet ajan tasalla. Selvillä olovelvollisuuden näkökulmasta (Ympäristönsuojelulaki 527/2014) on niin ikään merkittävää, että yhtiöt hyödyntävät kyselyissä keräämänsä tiedot mahdollisimman laaja-alaisesti.

Koronaviruspandemia on osaltaan vaikuttanut yhtiöiden toimittajia koskeviin riskienhallinnan menettelyihin. Useampi yhtiö raportoi, että auditointeja on pandemiatilanteesta johtuen suoritettu etätoteutuksena. Uuden toimintatavan konkreettista kuvausta ei ole vastuullisuusraportteihin avattu. Ympäristöriskien näkökulmasta tutkimuksessa herää tämän pohjalta kysymys siitä, ovatko etänä toteutetut auditoinnit yhtä laadukkaita eli kyenneet havaitsemaan ympäristöriskien mahdollisuuden samalla todennäköisyydellä kuin paikan päällä tapahtuvat auditoinnit.

”Outokumpu monitors its suppliers through self-assessment, screenings and audits. Due to the COVID-19 pandemic, no on-site audits were conducted during 2020.”
(Outokumpu 2020)

Yhtiöt ovat käyttäneet numeerisia kuvauksia tuodakseen ilmi riskienhallinnan laajuutta. Esimerkiksi Outokumpu raportoi vuonna 2020 tehneensä 103 arviointia merkittävimmille toimittajilleen. Vastuullisuusraportista kuitenkin selviää, että jostakin syystä arvioinnit tavoittivat prosentuaalisesti kyseisiä toimittajia vain 60 %. Tälle ei ole annettu selitystä. Yksi Outokummun toimittajilleen asettamista suorituskyvyn arvioinnin seitsemästä kriteeristä on ympäristö. Myöskään tämän kriteerin sisältöä ei raportissa avata kuitenkaan enempää. Outokumpu kertoo, että arviointikriteeristön kautta toimittajille on raportoitu parannusmahdollisuuksista -sekä vaatimuksista. Vastuullisuusraportoinnista jäivät

puuttumaan tiedot siitä, millaisia vaatimuksia toimittajille on esitetty, ja mihin kriteeriin nämä ovat kohdistuneet.

Metsä Group raportoi puolestaan siitä, ettei vuonna 2020 löytänyt toimittajia koskeissa arvioinneissaan sellaisia poikkeamia, jotka olisivat yksistään johtaneet tietyn toimittajan valitsematta jättämiseen tai toimittajasuhteen katkeamiseen. Tällainen nosto on tutkimuksessa kiinnostava löytö kyseisen yhtiön vastuullisuusraportista, sillä se antaa sidosryhmille tiedon siitä, että toimittajat ovat yhtiön arvojen ja toimittajilleen asetettujen vastuullisuusmääritelmien mukaisia. Metsä Group on kuitenkin heti tämän jälkeen raportissaan myös todennut, että esimerkiksi tiettyjä kestäväan kehitykseen liittyviä kysymyksiä on haastavaa arvioida pelkkien toimittajille kohdistettujen kyselylomakkeiden kautta. Vastuullisuusraportissa yhtiö sekä kertoo toimistaan että tunnistaa kehityskohteensa ja rajallisuutensa.

”In 2020, no such deviations were found in our supplier compliance and sustainability evaluation which would have alone affected our choice not to select or continue using a certain supplier. However, we understand that it is difficult to assess certain ethical and sustainability related issues using questionnaires and audits.” (Metsä Group 2020)

Metsä Group raportoi myös käyttäneensä yksittäisiä kestäväan kehityksen lisävaatimuksia riskikohtaisesti yksittäisille toimittajilleen. Raportissa yhtiö kirjoittaa oivaltavasti, että toimitusketjua tulisi riskien puolesta tarkastella tulevaisuudessa syvällisemmin, sillä vakavimmat vastuullisuuteen liittyvät riskit kohdistuvat ensiluokkaisten toimittajien sijaan useimmiten syvemmälle ketjuun. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi toimittajien omia toimittajia. Tällainen syvemmän toimittajien tarkastelun tunnistettu tarve on tutkimuksessa käsitellyissä vastuullisuusraporteissa ainutlaatuista.

Keinona auditointien ja arviointien rinnalla vastuullisuusraporteissa painotetaan toimittajien ja yhtiöiden yhteistyötä sekä vuoropuhelua. Esimerkiksi Outokummulla on ohje nimeltä ”Know Your Business Partner”, joka sisältää yksityiskohtaiset periaatteet sekä säännöt koskien liikekumppanuussuhteita sekä näihin liittyvää riskienhallintaa. Metsä Group on puolestaan tuonut perinteiseen vuoropuhelumalliin myös uudenlaisen toimintatavan avaamalla vaatimuksenmukaisuutta ja eettisyyttä koskevan kanavansa toimittajilleen. Kyseiselle alustalle toimittajat voivat itsenäisesti nostaa huoliaan ja auttaa näin yhtiötä tunnistamaan esimerkiksi väärinkäytöksiä sekä vastuuriskejä. Omien toimittajien tuntemus korostuu vastuullisuusraporteissa kokonaisuudessaan, ja sen voidaan todeta olevan näihin liittyvien ympäristöriskien hallinnan pohjana.

5.1.2 Maakohtaiset riskit

Useampi yhtiö on vastuullisuudesta raportoidessaan tunnistanut toimittajiensa ja toimitusketjujensa maakohtaisia ympäristöriskejä sekä korkean riskin toimintamaita (high risk countries). Riskimaita tunnistamalla ja näistä raportoimalla yhtiöiden voidaan katsoa lisäävän toimintansa läpinäkyvyyttä. Yllättävä löydös kuitenkin on, etteivät yhtiöt välttämättä nimeä tunnistamiaan riskimaita. Tutkimuksen näkökulmasta tämä vie pohjaa toimintamaiden ympäristöriskien raportoinnin läpinäkyvyydeltä sekä vähentää raportoinnin konkretiaa.

Toimintamaihin kohdistuvaa ympäristöriskien hallintaa määritellään vastuullisuusraporteissa esimerkkien kautta. Jotkin esimerkeistä ovat konkreettisia lukuja, kun taas suurin osa määrittelystä keskittyy omaksuttujen toimintamallien pintapuoliseen kuvailuun. Maakohtaisten riskien kohdalla useampi indikaattori on luonteeltaan mittaaamaton, joka haastaa yhtiöiden vastuullisuusraporteissa esitettyjen tietojen vertailtavuutta myös tässä tutkimuksessa (Boiral & Henri 2017).

Numeerinen esimerkki riskimaihien kohdistuvasta riskienhallinnasta löytyy Metsä Group:n raportista. Yhtiö on ilmaissut prosentuaalisen osto-osuutensa riskimaista, ja nostaa raportissaan esille erityisesti kyseisen prosentin alhaisuuden. Yhtiön voidaan tulkita halunneen vastuullisuusraportissaan osoittaa alhainen ostoprosenttinsa riskimaista, mutta kyseistä prosenttia ei silti ole perusteltu tai avattu. Yhtiö ei ole esimerkiksi kertonut, pyrkiikö se riskimaista tehdyistä ostoista tulevaisuudessa kokonaan irti, vai mikä merkitys vuoden 2020 ostoprosentilla tosiasiallisesti on. Huomionarvoista on myös, että yhtiö kertoo suurimman osan toimittajistaan olevan eurooppalaisia, mutta ei samassa yhteydessä avaa määrittämiensä riskimaiden maantieteellistä sijaintia. Tutkimuksen kannalta näyttää siltä, että yhtiö on keskittynyt tässä kohtaa raportointiaan positiivisiin asioihin. Tämä on ongelmallista, sillä positiivisiin asioihin keskittymisen voidaan tässä yhteydessä nähdä vaarantavan raportoinnin johdonmukaisuuden (Boiral & Henri 2017).

*“Our suppliers are mainly European and we aim to use local suppliers where possible. In 2020, 85% (85**) of our purchases came from suppliers located in countries where we have production sites. Our purchases from high risk countries are very low (1.5% of spend).*

(Metsä Group 2020)

Myös Outokumpu raportoi maakohtaisista riskeistä lukujen kautta. Yhtiö tuo ilmi, että kahdestakymmenestä suurimmasta toimittajasta kuusi sijaitsee ESG-riskimaissa (countries with ESG risks). ESG-riskeillä tarkoitetaan ympäristö-, sosiaali- ja johtamisriskejä (Environmental, Social and Governance risks, ESG). Outokumpu kertoo vuonna 2020

arvioineensa 23 toimittajaansa. Raportin mukaan osa näistä arvioinneista johti toimittajia koskeviin kehityskeskusteluihin (development discussion) ja seurantamenettelyihin (tracking procedures). Mitä ilmeisimmin vertailun vuoksi yhtiö on tuonut vastuullisuusraportissaan esille sekä vuoden 2019 että 2020. Kummankaan vuoden kohdalla vastuullisuusraportissa ei kuitenkaan eritellä, mihin seitsemästä ESG-kriteeristä arviointimenettelyissä tunnistetut riskit ovat kohdistuneet tai millaisia maa- tai toimipaikkakohtaisia seurantamenettelyjä arvioinnit ovat toimittajille aiheuttaneet.

Kuten havaittu, jotkin yhtiöt ovat nostaneet vastuullisuusraporteissaan esiin riskimaat ja maakohtaiset riskit, mutta eivät välttämättä kerro, mistä maista on kyse. Kemira ja UPM-Kymmene ovat kuitenkin antaneet osviittaa siitä, minne raporteissa mainitut riskimaat sijoittuvat kyseisten yhtiöiden näkökulmista. Kemira on raportissaan tuonut esille, ettei yhdellä yhtiön Etelä-Amerikan toimipisteistä ole käsittely- tai hävitysvaihtoehtoa joillekin vaaralliseksi luokitelluille jätteille. Tämän vuoksi jäte lähetetään EU:hun hävitettäväksi. Kyseisen toimitusketjun ympäristöriskejä ei tosin ole avattu tämän enempää, vaan huomio tietyn maan toimipisteen vajavaisuudesta jää irralliseksi huomioksi.

UPM-Kymmene puolestaan kertoo yhtiön Compliance-tiimin tehneen vaatimuksenmukaisuustarkastuksia Etelä-Amerikassa, Aasiassa ja Euroopassa. Tämäkin kuvaus on kuitenkin hyvin laaja, eikä kerro esimerkiksi mitä nämä 20 tarkastusta ovat koskeneet tai minne ne tarkemmin ovat kohdistuneet. Yhtiö raportoi myös ehkäisevänsä riskejä ”tehostetulla taustatarkastuksella valikoiduille liikekumppaneille”, mutta ei avaa valikoinnin perusteita. Suppeasta raportoinnista herää kysymys, onko kyseessä esimerkiksi korkean ympäristöriskin toimintamaat ja mihin kyseiset riskit kohdistuvat.

Ympäristöriskien maakohtaista hallintaa määritellään vastuullisuusraporteissa esitettyjen lukujen lisäksi erilaisten yhtiöissä omaksuttujen toimintamallien kautta. Yleisimpiä näistä ovat seurantasuunnitelmat, riskiarvioinnit- ja analyysit sekä seulonnat ja auditoinnit. Kokonaisuudessaan toimittajiin liittyvää maakohtaista riskienhallintaa määritellään pitkälti samoilla keinoilla kuin toimittajien valinnassa käytettävää kriteeristöä. Tutkimuksen näkökulmasta on kiintoisaa huomata, että vaikka yhtiöt ovat raportoineet tekemiensä toimien määrää vuositasolla, jää itse toimien konkreettinen sisältö usein kuvaamatta. Myöskään hyvin laajat ja tarkentamattomat kuvaukset toimista eivät tuota tutkimuksen näkökulmasta lisäarvoa laadulliselle raportoinnille.

5.1.3 Hankinnat ja tuotteet

Yhtiöiden tekemiin hankintoihin sekä valmistettaviin tuotteisiin on vastuullisuusraporteissa tunnistettu liittyvän ympäristöriskejä. Tehokas kolmansien osapuolten hallinta nähdään laajalti yhtiöiden kesken merkittävänä osana hankintoihin ja tuotteisiin liittyvää riskienhallinnan kokonaisuutta. Merkitykselliseksi keinoksi tunnistetaan hankintojen ja tuotteiden tarkastelu yhtiökohtaisten vastuuvaatimusten kautta. Hankintoihinsa liittyen useampi yhtiö raportoi haluavansa varmistaa toimintaketjunsä kestävyuden myös tuotteidensa raaka-aineiden ja pakkausmateriaalien alkuperän jäljitettävyyden kautta. Raaka-aineiden jäljitettävyyden nähdään olevan yhteydessä tuoteturvallisuuteen ja tätä kautta myös asiakkaiden terveyteen.

Esimerkiksi UPM-Kymmene linjaa vastuullisuusraportissaan raaka-aineidensa alkuperän seurannan olevan merkittävää. Esimerkiksi puun alkuperää seuratta ja selvitettäessä kiinnitetään vastuullisuusraportin mukaan huomiota siihen, että puu on kestävästi hoidetuista metsistä laillisesti kaadettua. Selluloosan toimittajille on jopa yhtiön mukaan asetettu ”erityisiä ympäristösuorituskykyä, sosiaalista vastuuta, metsänhoitoa, puunhankintaa sekä raportointia koskevia vaatimuksia”. Raportissa ei kuitenkaan tarkemmin avata, mitä esimerkiksi ympäristösuorituskyvyn vaatimuksilla tarkoitetaan.

UPM-Kymmene kertoo niin ikään elinkaariarviointien (Life Cycle Assessment, LCA) olevan tärkeä osa tuotteitaan koskevaa riskienhallintaa. Niiden kerrotaan tarjoavan dokumentoitua sekä luotettavaa tietoa niin käytössä olevista materiaaleista kuin tuotteiden ympäristövaikutuksista. Elinkaariarviointien tuloksia raportoidaan käytettävän muun muassa vanerituotteiden ympäristötuoteselosteissa. Lisäksi tuloksia hyödynnetään yhtiön sellu- ja paperituotteiden sekä biopolttoaineiden hiilijalanjäljen laskennassa.

Kemira puolestaan kertoo välttävänsä tuotekehityksessä vaarallisten aineiden käyttöä. Tuotteisiin liittyvässä suunnittelu- ja korvausprosessissa tehdään yhteistyötä asiantuntijatahojen kanssa. Huolellisella raaka-aineiden valitsemisella raportoidaan pyrkimykseen vaikuttaa myös materiaalien kuljetuksen, käytön, varastoinnin ja hävittämisen turvallisuuteen. Vastuullisuusraportin perusteella voidaan todeta, että yhtiö on tunnistanut tuotekehityksessä vaarallisten aineiden käytön minimoinnin heijastuvan koko tuotteen elinkaaren turvallisuuteen. Ympäristöriskit voivat konkretisoitua missä tahansa tuotteen elinkaaren vaiheessa (Suomen Riskienhallintayhdistys), ja tämä on Kemirassa tunnistettu.

Kemira raportoi lisäksi, että yhtiön asiakkailta on omia terveys-, turvallisuus ja ympäristövaatimuksia. Nämä heijastuvat lisäodotuksina tuotteita kohtaan. Raportin sisältö on

tältä osin yhteneväinen Raghbir et al. (2017) havaintoon, sillä yhtiö on ottanut huomioon sidosryhmiensä perspektiivit toimintansa suunnittelussa. Kemira luo asiakkaiden odotusten pohjalta vaara-arvioita tuotteiden lisäksi käyttämilleen raaka-aineille sekä tuotannossa syntyville välituotteille. Tuotevastuupolitiikka (product stewardship policy) määrittää yhtiön toiminnalle vähittäisvaatimuksia, jotta tuotteiden käyttäminen on turvallista ja erityisesti kemialliset riskit on otettu huomioon. Yhtiö raportoi, että tuotevastuuseen olennaisena osana kuuluu ympäristönäkökohtien ennakoiva hallinta koko tuotteen elinkaaren aikana.

Tuoteturvallisuuden näkökulmasta yhtiöt pyrkivät olemaan tietoisia käyttämiensä materiaalien alkuperästä. Kuitenkin Metsä Group on tunnistanut ja raportoinut toiminnassaan olevasta aukosta. Yhtiö kertoo, ettei vielä hyödynnä keräämäänsä tuoteturvallisuusinformaatiota täysimääräisesti. Tarkoituksena on raportin mukaan kuitenkin ottaa kyseiset tiedon riskianalyysiin jatkossa. Vastuullisuusraporttien perusteella näyttää siltä, että vaikka materiaalien alkuperästä ollaan yhtiöissä useimmiten tietoisia, ei tietoja välttämättä vielä toistaiseksi kerätä, seurata tai käytetä niin järjestelmällisesti kuin se olisi mahdollista. Tutkimuksen näkökulmasta tämä altistaa yhtiöt hankintoihin ja tuotteisiin liittyville ympäristöriskeille.

”... For these materials, we are typically aware of their origin but data has not yet been systematically collected and tracked.” (Metsä Group)

5.2 Ilmastolle ja luonnonympäristölle aiheutuvat riskit

Yhtiöt ovat vastuullisuusraporteissaan nostaneet esille toiminnastaan luonnonympäristölle aiheutuvia riskejä. Raporteissa nimetyt riskit ovat olleet niin konkretisoituneita riskejä kuin sellaisia, joiden muodostumiseen yhtiö tiedostaa toiminnallaan vaikuttavansa. Luonnonympäristölle aiheutuvat riskit ovat ympäristövastuun keskiössä, sillä Tieteen termipankki (2022) on määritellyt ympäristövastuun olevan toiminnanharjoittajan vastuuta muun muassa vaikutuspiirinsä luonnonvaroista, vedestä, ilmasta, luonnon monimuotoisuudesta sekä ilmastonmuutoksen torjumisesta. Yhtiöiden vastuullisuusraporteissa tunnistettuja ilmastoon ja luonnonympäristöön liittyviä haasteita ovat esimerkiksi ilmastonmuutokseen, metsiin ja veteen kohdistuvat riskit.

5.2.1 Ilmastonmuutosriskit

Ilmastonmuutokseen liittyvät riskit (climate-related risks, climate change risks) on tunnistettu laajalti tarkasteltavien yhtiöiden toiminnassa. Tutkimuksen näkökulmasta ilmastonmuutos

näyttäytyy raporteissa ympäristöriskinä, joka heikentää yhtiöiden toiminnan ennakoitavuutta. Vastuullisuusraporteissa ilmastonmuutos konkretisoituu niin yhtiötä kuin näiden koko toimintaympäristöä ja sidosryhmiä koskettavana teemana, jota ei ole voitu sivuuttaa. Kaikkia tutkimuksessa tarkasteltavia yhtiöitä yhdistävät toimet ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Ilmastonmuutosriskit ovat vaatineet yhtiöiltä sidosryhmäyhteistyötä, toiminnan kehittämistä sekä tilanteeseen sopeutumista.

”Climate change affects all geographical areas, states, businesses and individuals. Limiting climate change and moving to a low-carbon economy requires adaptation.”
(Metsä Group 2020)

Vastuullisuusraporttien perusteella ilmastonmuutoksen hillitsemiseen tähdätään niin ympäristöllisten kuin taloudellisten syiden perusteella. Tutkimuksen näkökulmasta ilmastonmuutos yhdistää tunnistettuna ympäristöriskinä niin liiketoiminnan näkökohdat kuin sidosryhmien odotukset Puroilan ja Mäkelän (2019, 10–24) mukaisesti. Ilmastonmuutoksen hillitseminen näkyy raporteissa yhtiöissä laajalti vaikuttavana teemana, mutta sen kerrotaan nousseen kokonaisuudessaan yhä merkittävämmäksi asiaksi myös sidosryhmien kesken.

”Eniten asiakkaita kiinnostavat tuoteturvallisuus, metsäsertifiointi, puun alkuperä ja tuotteiden ympäristöasiat. Ilmastonmuutoksen hillitseminen on noussut entistä tärkeämmäksi aiheeksi.” (UPM-Kymmene 2020)

Ilmastonmuutokseen taloudellisia riskejä on tunnistettu useissa yhtiöissä. Esimerkiksi Stora Enso raportoi arvioivansa näitä vuotuisella Enterprise Risk Management (ERM) -prosessilla. Myös UPM-Kymmene on raportoinut ilmastonmuutoksen aiheuttavan yhtiölle kilpailukykyyn ja markkinoihin kohdistuvia riskejä. Raportista selviää, että näihin riskeihin voivat johtaa esimerkiksi ilmastonmuutoksesta johtuvien poikkeuksellisten sääolosuhteiden konkretisoituminen. Tutkimuksen kannalta merkittävä havainto ilmastonmuutokseen liittyvien ympäristöriskien hallinnassa on, että siihen pyritään vastaamaan muun muassa kiertotalouden keinoin. Kiertotalous näyttäytyy raporteissa vastauksena niin talouden vakauttamisen, ilmastonmuutoksen hillitsemisen kuin raaka-aineiden riittävyyden haasteisiin.

Ilmastonmuutoksen hillitseminen on useammalla yhtiöllä osa ympäristövastuuta tarkastelevaa strategiaa. Teeman läpileikkaavuudesta kertoo se, että toimet näkyvät myös tuotteiden tasolla. UPM-Kymmene raportoi useiden tuotteidensa olevan jopa ilmastopositiivisia. Tällä yhtiö viittaa hiilen sitovuuteen ja säilyvyyteen tuotteissaan koko näiden elinkaaren ajan. Yhtiö on raportoinut myös tekevänsä ilmastonmuutoksen hillitsemiseen keskeisesti liittyviä tutkimuksia esimerkiksi uusiutuvan vedyn ympärillä. UPM-Kymmene kertoo tärkeimmäksi

ilmastonmuutokseen liittyväksi mittarikseen fossiilisten hiilidioksidipäästöjen vähentämisen, joten uusiutuvien energialähteiden tutkimus on erityisen merkittävää.

Outokumpu on puolestaan analysoinut ilmastonmuutosriskejä raportoinnin aikaisen tilanteen mukaisesti sekä tämän lisäksi keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä. Vastuullisuusraportissa kerrotaan, etteivät yhtiön toimipaikat ole alttiita ilmastonmuutoksesta aiheutuville olennaisille fyysisille riskeille. Kyseisiä fyysisiä riskejä on arvioitu Atlas of the Human Planet:in johdolla Euroopan unionin tutkimuskeskuksessa. Yhtiö ei kuitenkaan linjaa, mitä näillä olennaisilla fyysisillä ilmastonmuutosriskeillä tarkoitetaan. Kyseinen tieto olisi voinut johdattaa tarkastelemaan sitä, millaiset ilmastonmuutosriskit on tietoisesti päätetty jättää yhtiössä huomiotta tai joihin ei ole koettu tarpeelliseksi reagoida. Myös Stora Enso raportoi keskittyneensä vuoden 2020 aikana fyysisiin ilmastonmuutosriskeihin (physical climate-related risks). Yhtiön fyysisten ilmastonmuutosriskien raportoidaan kohdistuneet pohjoismaisiin metsiin. Vastuullisuusraporteissa on huomattavissa eroja fyysisten ilmastonmuutosriskien raportoinnin läpinäkyvydessä.

Kemira on raportoinut ilmastoon ja ilmastonmuutokseen liittyvistä riskeistä muihin yhtiöihin verrattuna huomattavasti niukemmin. Yhtiö on käyttänyt raportissaan hyvin pelkistettyjä ilmauksia ja taulukointia. Taulukosta selviää, että ilmastonmuutoksen hillitseminen on yhtiön tavoitteena, mutta tavoitteen saavuttamiseksi käytettävät keinot jäävät taulukossa yksittäisten sanojen tasolle. Yhtiö kertoo raportissa lyhyesti sitoutuneensa Energiatehokkuussopimukseen (Energy Efficiency Agreement in Finland) vuosina 2017–2025. Sopimuksen kerrotaan liittyvän Pariisin ilmastopöytäkirjaan.

5.2.2. Metsiin ja maankäyttöön kohdistuvat riskit

Metsiin liittyen on tunnistettu ympäristöriskien hallinnan näkökulmasta monipuolisia tarpeita. Yhtiöt ovat nostaneet merkittäviksi riskienhallinnan keinoiksi puukantojen uusiutuvuuden, ekosysteemien monimuotoisuuden vaalimisen sekä vastuullisen toimijuuden metsänhoitoalalla. Riskien tunnistaminen näyttäytyy vastuullisuusraporteissa merkittävänä, sillä metsien rooli kestävämpien materiaalien lähteenä sekä hiilen sitojana on tunnustettu yhtiöiden keskuudessa.

Stora Enso raportoi pyrkivänsä varmistamaan kestävä kehityksen näkökulmat metsätöiminnassään yhdenmukaisen puunhankintaprosessin keinoin. Keinoiksi läpinäkyvään ja kestävään puun hankintaan on listattu pitkäaikaiset vuokrasopimukset sekä yhtiön omaomisteiset metsät. Yhtiö raportoi myös pitävänsä huolta siitä, että uusi puusukupolvi korvaa poiskorjatut puut. Pitkän aikavälin suunnittelulla pyritään varmistamaan, että

metsätoiminta on valmistautunut muuttuviin ilmasto-olosuhteisiin ja kykenee täten sopeutumaan niihin. UPM-Kymmene on puolestaan vastuullisuusraportoinnissaan tunnistanut yksittäisten puulajien ylivallan riskin. Keinoksi tämän riskin hallitsemiseen on esitetty lehtipuiden lisäämistä metsiin, jonka kautta lajien välinen kilpailu lisääntyy ja ekosysteemi tasapainottuu. Vastuullisuusraportin perusteella riskienhallinta on ollut onnistunutta, sillä UPM-Kymmene raportoi kaikkien määrällisten monimuotoisuutta mitanneiden indikaattoreidensa parantuneen vuonna 2020.

Molemmat edellä mainitut yhtiöt ovat vastuullisuusraporteissaan tunnistaneet tarpeen määritellä metsien hoitoa koskevia toimintasuunnitelmia. Tutkimuksen näkökulmasta nämä toimintasuunnitelmat näyttäytyvät metsiin kohdistuvien riskienhallinnan keinoina, joilla pyritään takaamaan niin yhtiöiden taloudellinen varmuus kuin ympäristövastuun toteutuminen. Tämä havainto tukee Puroilan ja Mäkelän (2019) huomiota siitä, kuinka vastuullisuusraportoinnissa yhdistyvät liiketoiminnan näkökulmat sekä sidosryhmien odotukset. Toisaalta metsiin kohdistuvassa riskienhallinnassa on myös piirteitä Puroilan ja Mäkelän (2019) tutkimuksesta, sillä metsiin liittyvien ympäristöriskien hallinnalla yhtiö toteuttaa myös strategiaansa. Vastuullisuusraportin sisältö mukailee yhtiön strategiaa, ja metsiin kohdistuva riskienhallinta on esimerkki tästä.

Outokumpu on puolestaan raportoinut, että Saksan Dahlerbrückissa sijaitseva suojelualue sijoittuu osittain yhtiön omistamalle tontille. Raportista selviää, että alueella on muun muassa uhanalaista lehtimetsää sekä joitakin uhanalaisia eläinlajeja. Yhtiö ei kuitenkaan ole kertonut toimistaan kyseistä suojelualueita koskien. Tämä jättää tutkimuksen näkökulmasta avoimen kysymyksen siitä, onko yhtiö huomionnut suojelualueen erityistä roolia ja tarpeita ympäristöriskien hallinnassaan kyseisellä alueella.

Metsien rooli hiilen sitojana on tunnistettu yhtiöiden keskuudessa. Esimerkiksi Stora Enso on raportoinut kasvattamiensa puiden sitovan hiilidioksidia ilmakehästä. Hiili myös varastoituu tätä kautta yhtiön valmistamiin tuotteisiin. Yhtiö linjaa vastuullisuusraportissaan auttavansa näin asiakkaitaan sekä koko yhteiskuntaa vähentämään hiilidioksidipäästöjä tarjoamalla vähähiilisiä ratkaisuja fossiilipohjaisiin prosesseihin. Yhtiö tekee myös tutkimusyhteistyötä Ruotsalaisen yliopiston kanssa siitä, kuinka Stora Enson tuotteet voivat korvata sellaisia materiaaleja ja energiamuotoja, joista syntyy paljon kasvihuonekaasupäästöjä. Vastuullisuusraporteista käy ilmi, että metsät ovat erittäin merkittäviä juuri kestävien innovaatioiden näkökulmasta. Tämän vuoksi sekä myös ekologisesta näkökulmasta metsien hoito ja säätely vaativat yhtiöiltä suunnitelmallisuutta. Tutkimuksen näkökulmasta metsiin

liittyvissä riskeissä ja näiden hallinnassa korostuu tulevaisuusorientoitunut suunnittelu ja päätöksenteko.

5.2.3 Veteen kohdistuvat riskit

Yhtiöt ovat tunnistaneeet toiminnassaan toimipaikkakohtaisia veteen liittyviä ympäristöriskejä. Veteen liittyvät riskit kohdistuvat muun muassa pohjavesiin sekä kuivuuden seuraamiseen ja hallitsemiseen toimipaikoittain. Riskien hallitsemiseksi yhtiöt ovat ottaneet käyttöönsä muun muassa vesiriskiarviointeja (water risk assessment).

Stora Enso ja Outokumpu raportoivat arvioivansa vesiriskiä keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä World Resource Institute:n Aqueduct-ohjelman avulla. Outokumpu myös nostaa raportissa esiin konkreettisen esimerkin veteen liittyvistä riskeistä sekä niiden hallinnasta. Yhtiö viittaa Meksikossa sijaitsevan toimipisteensä vesiriskin mahdolliseen kasvuun kuivuuden vuoksi. Kuivuudesta johtuen pohjavesi on alueella niukka resurssi. Tämän vuoksi yhtiö on raportoanut veden kierrätyksen ja käsittelyn (water recycling and treatment) olevan alueella erityisen kunnianhimoista pohjavesivaikutusten minimoimiseksi. Vastuullisuusraportista selviää, että kuivuuteen liittyvää ympäristöriskiä pyritään hallitsemaan alueen pohjavesivarantojen säilyttämiseksi.

Stora Enso raportoi niin ikään ottaneensa vuoden 2020 aikana käyttöön WRI Water Aqueduct Tool - vesijohtotyökalun veteen liittyvien riskien arvioimiseksi tuotantoyksiköissä. Kyseinen työkalu on tunnistanut, että vain neljä toimintayksikköä toimii korkean vesirasituksen alueilla (operate in regions with High Baseline Water Stress). Raportista ei selviä, mitä tällä käytännössä tarkoitetaan. Kyseisten toimintayksiköiden kerrotaan sijaitsevan Puolassa, Virossa sekä Kiinassa. Kuten Hietanen (2019) tutkimuksessaan toteaa, sidosryhmien tietämys ja asiantuntemus ovat keskenään eri tasoisia. Tätä voidaan pitää raportoinnin käsittelemisessä ongelmallisena. Tässä tutkimuksessa korkean vesirasituksen alueet ovat esimerkki siitä, kuinka tietty termi tai yksittäinen informaatio ilman kontekstia eivät välttämättä tarjoa raportin käsittelijälle ymmärrystä asian tosiasiallisesta merkityksestä. Tutkimuksen näkökulmasta on haastavaa arvioida ympäristöriskien huomioimiseksi valikoitujen toimien roolia yhtiöissä, jos näiden käytöstä saadut tulokset jäävät arvoitukseksi.

Outokumpu on raportoanut tunnistaneensa ja selvittäneensä ympäristöriskin mahdollisuutta Tornion toimipaikallaan. Ympäristöriskin mahdollisuutta on selvitetty, sillä toimipaikka sijaitsee lähellä Naturen suojeltuja vesialueita. Riskiarvioinnissa ei tunnistettu suoranaisia vesiriskejä, mutta tehdasalueelta löydettiin tutkimusten yhteydessä suojeltuja eläinlajeja kuten

saukkoja sekä suojeltua sammakkolajia. Ympäristöriskin mahdollisuutta siis selvitettiin, mutta tutkimusten mukaan korjaaviin toimenpiteisiin ei ollut syytä ryhtyä.

Stora Enso raportoi, että Suomessa sijaitsevat Anjalankosken tehtaat ovat mukana pitkäaikaisessa vesiensuojelun ja luonnonvarojen hyödyntämisen parantamiseen tähtäävässä projektissa. Kyseisessä hankkeessa pyritään vähentämään maataloudesta johtuvaa ravinnekuormaa pintavesissä. Yhtiö raportoi, että vuonna 2020 tutkimus on osoittanut keinon jopa puolittaa vesiin kulkeutuvan fosforin määrän. Stora Enso raportoi yhdeksi strategisista vesitavoitteistaan veden laadun varmistamisen. Yhtiön toimintayksiköt asettavat myös omia määrällisiä vesitavoitteitaan paikallisessa kontekstissa. Toimenpiteen raportoidaan olevan osa ympäristönhallintajärjestelmiä. Tutkimuksen näkökulmasta veden laadun varmistaminen liittyy suurilta osin asiakkaiden terveyteen ja turvallisuuteen, mutta myös ympäristötekijöihin esimerkiksi jäteveden käsittelyn yhteydessä. Vastuullisuusraporttien perusteella jäteveden käsittelyssä merkitykselliseksi nousevat jäteveden ympäristöön pääsyn estäminen sekä veden puhdistus esimerkiksi kemikaaleista ja metalleista.

5.3 Paikallisiin yhteisöihin liittyvät riskit ja yhteistyö

Ympäristöriskit voivat konkretisoituessaan aiheuttaa paikallisia ympäristöonnettomuuksia. Paikalliset konfliktit ja ympäristöonnettomuudet voivat puolestaan johtaa suurten pakolaismäärien liikehdintään lyhyellä aikavälillä (Sitra 2002, 62). Tutkimuksen näkökulmasta on tämän vuoksi merkittävää, että yhtiöt tunnistavat toimintansa sellaisia ympäristöriskejä, joilla on mahdollisesti vaikutuksia paikallisiin yhteisöihin. Paikallisen yhteistyön merkityksellisyys sekä paikallisen konfliktin riski on tunnistettu useamman tutkimuksessa tarkasteltavan yhtiön vastuullisuusraporteissa. Yhteistyö paikallisten yhteisöjen kanssa on tunnistettu riskienhallinnan keinoksi. Paikallisessa tarkastelussa on korostunut toiminnan ympäristövastuun lisäksi sosiaalinen vastuu.

Paikallisiin yhteisöihin liittyvää riskiä ja näihin kytkeytyvää konfliktin mahdollisuutta määritellään vastuullisuusraporteissa yhteistyöhön painottuvien keinoin. Yhteistyö näyttäytyy vastuullisuusraporteissa molempia osapuolia hyödyttävänä tekijänä, sillä se pitää osapuolten välisen kommunikaation vireillä. Tutkimuksen näkökulmasta kommunikaation kautta voidaan todennäköisemmin varmistua siitä, että osapuolet pysyvät tyytyväisinä. Myös paikallisia yhteisöjä koskettavat mahdolliset ympäristöriskit tulevat näin varmemmin yhtiön tietoisuuteen, kuin kommunikaation puuttuessa. Tutkimuksen tulkinta on, että yhteistyön ansiosta ympäristöriskit ja paikalliset konfliktit pääsevät epätodennäköisemmin kytemään ja konkretisoitumaan yhtäkkisesti suurella volyyymilla. Yhteistyöstä on vastuullisuusraporttien

mukaan ollut hyötyä myös ympäristönäkökulmasta, sillä yhtiöt ja paikalliset ovat yhdessä ryhtyneet torjumaan toimipaikkakohtaisia ympäristöriskejä, kuten maastopaloja.

UPM-Kymmene raportoi, että liiketoimintayksiköt ovat vastuussa vuoropuhelusta asiakkaiden, liikekumppaneiden ja paikallisyhteisöjen kanssa. Yhteistyöstä paikallisten yhteisöjen kanssa raportoi niin ikään Outokumpu, jonka toiminnassa paikallisten kanssa tehty suunnittelutyö on konkretisoitunut sillan rakentamisen muodossa. New Pooley -teräsilta Iso-Britanniassa on suunniteltu myrskyssä tuhoutuneen vanhan kivisillan tilalle. Paikalliset ihmiset ilmaisivat halunsa minimoida tulevien tulvien riskin ja tämä huomioitiin kyseisessä siltaprojektissa. Lisäksi toiveina uudelle sillalle olivat maisemalliset tekijät sekä perinteikkään kivityön sisällyttäminen uuteen siltaan. Outokumpu raportoi, että myös rakentamisen vaikutukset alla virtaavaan jokeen oli minimoitava. Kyseisessä tapausesimerkissä konkretisoitunut riski, sillan tuhoutuminen sääilmiön vuoksi, sai liikkeelle yhteistyöprojektin. Projektissa Outokumpu, paikalliset ihmiset sekä sillan suunnitellut Knight Architects tekivät yhteistyötä tulevien riskien välttämiseksi ja samalla paikallisten tyytyväisyyden takaamiseksi.

Stora Enso puolestaan raportoi Alianzas-ohjelmasta, joka tarjoaa lisätuloja paikallisille maanviljelijöille mahdollistamalla eukalyptusviljemiä näiden maille Montes del Platassa. Vuonna 2020 yhteensä 524 viljelijää osallistui kyseiseen ohjelmaan. Koronapandemian vuoksi on julkaistu myös podcast, jolla haluttiin varmistaa katkeamaton viestintä viljelijöiden kanssa. Podcastissa keskusteltiin esimerkiksi luonnonsuojelusta sekä maiden monipuolisesta käytöstä.

Stora Enso on raportissaan kertonut tunnistaneensa, että maan monipuolinen käyttö sekä lisää paikallista toimeentuloa että vähentää metsäpalariskiä. Lisäksi on raportoitu, että paikallisten yhteisöjen kanssa tehtävä yhteistyö on auttanut rakentamaan vahvemman suhteen alueella asuvaan yhteisöön. Raportin valossa yhteistyöstä ovat hyötäneet molemmat osapuolet. Samalla on toteutettu riskienhallintaa muun muassa maastopalojen osalta. Stora Enso raportoi, että vuonna 2020 yhteistyöhön on sisältynyt myös suojeluindeksin määrittely kolmelle Montes del Platan maapalstalle. Kyseisten ekosysteemien hoitaminen on suunniteltu yhdessä Alianzas-viljelijöiden kanssa. Vastuullisuusraportin perusteella yhtiö on pyrkinyt hallitsemaan ympäristöriskejä paikallisille kohdistuvan informaatio-ohjauksen sekä yhteistyön keinoin. Tilannetta voidaan tutkimuksessa kuvailla yhteiseksi riskienhallinnaksi, jossa yhtiö on osallistanut paikallisen yhteisön mukaan tarvittaviin toimenpiteisiin.

5.4 Päästöihin, jätteisiin ja kemikaaleihin liittyvät riskit

Useimmat yhtiöt ovat tunnistaneet vastuullisuusraporteissaan erityisesti päästöihin liittyvän tarpeen suunnitelmalliselle toiminnalle. Vaikka päästöihin liittyen ei ole erikseen raportoitu

tunnistettuja konkretisoituneita tai todennäköisiä riskejä, on ne nostettu raportoinnissa suunnitelmallisuutta vaativaksi kokonaisuudeksi. Raportoinnin tavasta voidaan tehdä tulkinta, että päästöistä aiheutuvien riskien oletetaan olevan yleisesti tiedostettu asia. Päästöjen lisäksi yhtiön toiminnasta johtuvia muita riskienhallintaa vaativia sivutuotteita ovat jätteet ja kemikaalit. Vastuullisuusraporteista on havaittavissa kyseisten sivutuotteiden käsittelyn sekä loppusijoituksen suunnitelmallisuuden merkittävyys.

5.4.1 Päästöt

UPM-Kymmene raportoi, että hankintaketjujen hiilidioksidipäästöjen vähentämisessä keskitytään erityisesti logistiikan ja tiettyjen raaka-aineiden aiheuttamiin päästöihin. Yhtiön mukaan käytössä olevat kestävyysstandardit osoittavat UPM-Kymmenen biopolttoaineilla olevan hyvin pieni riski aiheuttaa epäsuoria päästöjä. Myös Stora Enso on tunnistanut toiminnastaan aiheutuvat kasvihuonekaasupäästöt (greenhouse gases), joista merkittävimmäksi nousee hiilidioksidi. Tehokkaimmiksi keinoiksi kasvihuonekaasujen vähentämiseen yhtiö on raportoinut energiatehokkuuden parantamisen sekä jatkuvan siirtymän kohti tuotantojäännöksistä saatavan biomassapolttoaineen hyödyntämistä. Stora Enso kertoo lisäksi viime vuosien merkittävien investointien, kuten monipolttoainekattiloiden, vähentäneen hiilidioksidipäästöjä.

Yhtiöt ovat oman toimintansa huomioimisen lisäksi kannustaneet toimittajiaan asettamaan kunnianhimoisia päästövähennystavoitteita. Metsä Group on raportoinut yhdeksi vuoden 2020 ympäristöteemakseen ”päästöt vedessä ja ilmassa”. Yhtiö on kertonut tunnistaneensa toiminnassaan ilmastonmuutoksen merkittävyyden ja kannustaa täten myös toimittajiaan päästövähennyksiin ja näitä koskevien tavoitteiden asettamiseen. Tutkimuksen näkökulmasta päästöihin ja niiden vähentämiseen liittyvien toimintasuunnitelmien toteuttamisessa yhtiöiden toimittajat ovat jälleen merkityksellisessä asemassa. Tämän kautta voidaan tarkastella sitä, ovatko yhtiöt esimerkiksi hiilineutraaleja, jos niiden toimittajat eivät ole sitoutuneet samoihin päästötavoitteisiin. Muun muassa Kemira tähtää yhtiön hiilineutraaliuteen vuoteen 2045 mennessä. Kiinnostavaa olisi tarkastella, kuinka tavoiteltu hiilineutraalius on yhtiöissä laskettu ja määritelty, ja kattaako tämä esimerkiksi yhtiöiden toimittajien päästöosuudet.

Stora Enso linjaa vastuullisuusraportissaan Euroopan unionin päästökauppajärjestelmän (Emissions Trading System, ETS) olevan merkittävä toimi ilmastonmuutoksen torjunnan näkökulmasta. Raportissa nostetaan esiin huomio siitä, että metsäteollisuus on oikeutettu ilmaisiin päästöoikeuksiin. Taustalla katsotaan olevan EU:n kannustin yhtiöille, jotta ne eivät siirtäisi toimintaansa EU:n ulkopuolisiin maihin, joissa vaatimukset päästöjen osalta ovat

löyhemmät. Tutkimuksen näkökulmasta päästökauppa näyttäytyy yhtiöiden päästöjen riskienhallinnan apukeinona. Vastuullisuusraporteista selviää, että lähtökohtaisesti päästöjen vähentämiseen pyritään muilla tavoin, kuten erilaisten innovaatioiden ja hiilen sitouttamisen keinoin.

Myös Outokumpu raportoi hyödyntävänsä päästökauppaa, mutta sen lähtökohdat ovat Stora Ensoon verrattuna hyvin erilaiset. 80% yhtiön kaikista suorista CO₂-päästöistä raportoidaan kuuluvan Euroopan unionin päästökauppajärjestelmän piiriin. Yhtiö kertoo vuoden 2020 raportissaan odottavansa päästöoikeuksien hinnan nousua tulevaisuudessa Euroopan komission Green Deal -sopimuksen myötä. Raportissa kerrotun perusteella Outokumpu jopa kritisoi EU:n päästökauppajärjestelmää. Outokummulla ei ole samanlaisia ilmaisia päästökauppaoikeuksia kuin Stora Ensolla. Tähän liittyen yhtiö on vastuullisuusraportissaan nostanut esiin, että metalli- ja terästuotteiden osalta harhaanjohtavaa on, ettei päästökauppajärjestelmässä huomioida tuotteen elinikää. Yhtiö linjaa kyseisten tuotteiden vähentävän elinkaarensa aikana hiilidioksidipäästöjä enemmän kuin mitä näiden valmistusvaiheessa aiheutuu. Tutkimuksen näkökulmasta on mielenkiintoista huomata, että erilaiset päästökauppaoikeudet vaikuttavat yhtiöiden taloudelliseen tulokseen kuin myös mahdollisesti ympäristövastuullisen toiminnan motivaation tasoon.

”The EU Emissions Trading System does not take into account the product life span. This is misleading for metal and steel products because they decrease CO₂ emissions during their life span more than their production phase causes.” (Outokumpu 2020)

5.4.2 Jätteet

Yhtiöt nostavat vastuullisuusraporteissaan esiin jätteisiin ja näiden käsittelyyn liittyviä tavoitteita sekä riskejä. Jättemääriä on havainnollistettu numerollisesti tonneissa. Useissa yhtiöissä lukemia on vertailtu vuosien välillä. Tämän luo tutkimuksen näkökulmasta konkretiaa tarkastelulle. Ympäristövastuun ja -riskien näkökulmasta ongelmajäte sekä kaatopaikalle päätyvä jäte näyttäytyvät haasteellisimpina. Kokonaisuudessaan raporteissa korostuvat jätteiden turvallinen käsittely ja kuljetus, uudelleenkäytön lisääminen sekä jätevirtojen vähentäminen.

Raporteissa ongelmajätteeksi on listattu kuuluvaksi muun muassa liuottimet, öljyt, maalit, akut ja laboratoriokemikaalit. Stora Enso raportoi toimintayksiköissään syntyneen vuonna 2020 yhteensä 5605 tonnia ongelmajätettä (hazardous waste). Määrä oli kasvanut miltei tonnilla vuodesta 2019. Myös Outokummun raportista selviää, että ongelmajätteen määrä on

kasvanut vuoden takaisesta. Tämän kerrotaan johtuvan kuonan hyödyntämisen haasteista. Kemiran ongelmajätteen määrän on puolestaan raportoitu laskeneen.

Kemiran vuoden 2020 vastuullisuusraportissa kerrotaan, että yksittäinen toimipaikka vastasi tarkasteluvuonna 47 prosentista kaikista syntyneistä ongelmajätteistä. Tämä on johtunut akryyliamidin vaikutuksista hulevesiin. Kyseisten hulevesien hävittämisen kerrotaan alueella kuitenkin tapahtuvan ongelmajätteenä paikallisen lainsäädännön mukaisesti. Yhtiö ei ole raportoinut, mistä toimipaikasta on kyse, vaan kertoo lopettaneensa tämän keskuksen käytön joulukuussa 2020. Tämän johdosta Kemira on ennakoanut ongelmajätteensä kokonaismäärän vähenevän merkittävästi vuonna 2021. Tutkimuksen näkökulmasta on mielenkiintoista, että Kemira on nostanut raportoinnissaan tarkasteluun vain tämän yhden merkittäviä ongelmajättemääriä tuottaneen yhtiön, varsinkin kun sen toiminta on loppunut. Muiden toimipaikkojen ongelmajätteiden jakautuminen ja merkittävyys jäävät avoimiksi kysymyksiksi.

Myös Stora Enso on raportoinut varmistavansa ongelmajätteiden turvallisen käsittelyn. Tähän keinoina ovat käsittelyyn sopivat tilat sekä ongelmajätteen hävittäminen asiaankuuluvien määräysten mukaisesti. Jätteiden käsittelyä tehtailla ohjaa ISO 14001 -järjestelmä.

Kaatopaikalle päätyneen jätteen määrän kerrotaan Outokummussa vähentyneen. Yhtiö kertoo pitkän aikavälin tavoitteekseen olla ruostumattoman teräksen tuotannossaan jätteenä. Tämä vaatii tuotantomateriaalivirtojen tutkintaa ja tämän kautta löydettävien keinojen käyttöönottoa. Keinoiksi on raportissa nimetty tuotannon sivutuotteiden uudelleenkäyttö, kierrättäminen sekä myyminen. Yhtiö on kuvaillut suunnitelmaansa kaksiosaiseksi. Ensinnäkin yhtiön on raportin mukaan vähennettävä oman toimintansa kaatopaikkajätteen määrää entisestään ja toiseksi lisättävä sivutuotteina syntyvien materiaalien myyntiä.

Outokumpu on antanut esimerkin toteuttamastaan sivuvirtojen hyödyntämisestä vuodelta 2020. Kuonapohjaisia tuotteita raportoidaan käytettävän esimerkiksi teiden rakentamiseen ja betonin valmistukseen. Sivutuotteena syntyvän kuonan käyttö tällä tavoin vähentää kaatopaikalle sijoitettavan jätteen määrää. Ympäristönäkökulmasta tämä on tutkimuksessa merkittävää, sillä näin säästetään myös raaka-aineita sekä vähennetään CO₂-päästöjä. Yhtiö kertoo, että kuonan käyttö on esimerkiksi tierakennuksessa taloudellisesti ja ympäristöllisesti kestävä ratkaisu. Raportissa Outokumpu kertoo sivutuotteita koskevien kehityssuunnitelmiansa lisäksi myös vuosittaisista kaatopaikkajätettä koskevista vähennystavoitteistaan.

”While waste is recycled whenever possible in our own production, our production still generates landfill waste. Therefore, we decided to set a target for waste (other than slag) going to the landfill to be reduced by 0.5% per year.” (Outokumpu 2020)

Myös Metsä Group raportoi tuotannossaan syntyvistä sivuvirroista. Koko tuotannosta sivutuotteita kerrotaan olevan 5 prosenttia. Näistä sivuvirroista 7 prosenttia raportoidaan olevan kaatopaikkajätettä ja 0,3 prosenttia ongelmajätettä. Myös tämä yhtiö on tunnistanut kehityskohteensa koskien tuotannon sivuvirtojen hyödyntämistä. Yhtiö linjaa raportissaan, että tämä edellyttää toimialojen välistä yhteistyötä sekä tieteellistä tutkimusta. Niin ikään UPM-Kymmene ja Stora Enso ovat tunnistaneeet materiaalivirtojen hyödyntämisen merkityksellisyyden ympäristöasioiden hallinnassa. UPM-Kymmenen vuoden 2030 tavoitteena jätteiden suhteen on, ettei jätteen polttoa tapahdu ilman energian talteenottoa. Stora Enso puolestaan kertoo raportissaan tähän liittyvissä prosesseissa tapahtuvasta yhteistyöstä. Tavoitteena myös tällä yhtiöllä on tuotantoprosessissa syntyvän hukkan minimointi.

”We aim to maximise the value of our material streams and work towards zero process waste. We work to achieve this through circular material flows in our value chain while reducing our own process waste to landfill to as close to zero as legally, technically, and commercially possible.” (Stora Enso 2020)

Kemira on listannut vastuullisuusraportissaan yhdeksi yhtiönsä prioriteetiksi kiertävyyden. Tällä yhtiö viittaa jätteen käsittelyyn. Yhtiö pyrkii 15 prosentin ongelmajätevirtojen vähennykseen vuoteen 2030 mennessä. Ongelmajätteen väheneminen vähentäisi myös sen kuljettamisen tarvetta. Tutkimuksen näkökulmasta tämä puolestaan pienentäisi ympäristöriskin mahdollisuutta logistiikkaprosessissa. Kemira raportoi, että vuonna 2020 ongelmajätettä on kuljetettu noin 48 000 tonnin verran.

Vastuullisuusraporteista selviää, että jätteisiin liittyvien yhteisten linjausten laiminlyönti voi johtaa toimittajiin liittyviin toimenpiteisiin. Stora Enso raportoi yhden toimittajasuhteen keskeytyneen, koska käsittelemätöntä jätevettä päästettiin suoraan toimipisteen läheiseen merilaguuniin. Välitön riski poistui nopeasti ohjaamalla jätevedet kunnalliseen järjestelmään, mutta yhtiö raportoi jatkaneensa vuoropuhelua toimittajan kanssa kannustaakseen ja auttaakseen näitä löytämään järjestelmällisen ja pitkällä aikavälillä kestävä ratkaisun.

5.4.3 Kemikaalit

Kemiallisiin raaka-aineisiin liittyvää riskienhallintaa toteutetaan esimerkiksi tuoteturvallisuuskyselyiden ja innovaatioiden avulla. Vastuullisuusraporteista selviää, että

käytettyjen kemikaalien jäljitettävyyden on yhtiöille merkityksellistä. Ympäristövastuun näkökulmasta jäljitettävyyden näyttäytyminen kemikaaleihin liittyvien ympäristöriskien hallinnan keinona. Kun yhtiöt tuntevat käyttämänsä kemikaalit sekä näiden alkuperän, voivat ne harjoittaa ennakoivaa riskienhallintaa käsiteltäville kemikaaleille.

Metsä Group raportoi varmistavansa kemikaalitoimittajiensa vastuullisuuden keskitetysti ja suorittavansa säännöllisesti tuotteidensa kemiallisia ominaisuuksia koskevia testauksia. Yhtiö kuitenkin raportoi myös kehityskohteistaan ja pyrkivänsä edelleen parantamaan käyttämiensä kemikaalien jäljitettävyyttä. Myös Outokumpu vaatii toimittajiensa ilmoittavan kemiallisten raaka-aineiden ja pakkausmateriaalien valmistuspaikat kyselyissään. Outokumpu raportoi vuoden 2020 vastuullisuusraportissaan keskittyneensä vielä jäljittämään nimenomaisesti ostamiensa raaka-aineiden valmistusprosesseja, mutta aikovansa tulevaisuudessa laajentaa analyysit koskemaan myös toimitusketjua. Tutkimuksen näkökulmasta tuoteturvallisuuteen liittyvän jäljityksen käyttöönoton myötä voidaan katsoa läpinäkyvyyden ja riskien ennakoitavuuden paranevan tulevaisuudessa.

”Only safe and carefully selected chemicals are used in production. Chemical suppliers are expected to fulfil our product safety questionnaires annually.” (Metsä Group 2020)

UPM-Kymmene puolestaan raportoi kykenevänsä korvaamaan fossiilisia raaka-aineita kemikaalituotannossa naftalla. Yhtiö on raportoinut naftan kysynnän positiivisesta kehityksestä ja kertoo tähän vaikuttaneen muun muassa ympäristövaatimusten tiukentumisen. Vastuullisuusraporteista selviää, että fossiilipohjaisten kemikaalien korvaaminen tarjoaa yhtiölle merkittäviä liiketoiminnan kasvun mahdollisuuksia. Myös Stora Enso on raportoinut kemikaaleihin liittyvistä puuinnovaatioista, joiden kerrotaan voivan vähentää kemikaalien määrää ympäristössä. Kyseessä ovat rakennustarkoitukseen käytettävät puutuotteet. Tutkimuksen kannalta merkittävä löydös vastuullisuusraporteista on, että yhtiöt yhdistävät tuoteturvallisuutta tukeviin innovaatioihinsa myös pyrkimykset edistää kestävämpää tulevaisuutta. Voidaan todeta, että kemikaaleihin liittyvät kehitysprosessit tähtäävät yhtiöissä usean eri tavoitteen toteuttamiseen. Havainto on yhteneväinen Puroilan ja Mäkelän (2019) tutkimuksen kanssa, sillä yhtiöt pyrkivät kehittämään toimintaansa niin liiketoiminnan kuin sidosryhmien odotusten, tässä tapauksessa kestävämpien tuotteiden ja tulevaisuuden, näkökulmista.

”Kehittyneiden uusiutuvien dieselpolttoaineiden ja naftan kysyntä kehittyi positiivisesti. Siihen vaikuttivat ilmastonmuutoksen lievennystavoitteet, ympäristövaatimusten tiukentuminen ja pyrkimykset edistää kestävä kehitystä.” (UPM-Kymmene 2020)

Muista tutkimuksessa tarkasteltavista yhtiöistä poiketen Kemira raportoi kemikaalien turvallisuuden liittyen keskeiseksi riskienhallinnan keinoksi aktiivisen keskusteluun osallistumisen. Tätä yhtiö harjoittaa niin EU:n direktiiviehdotuksia koskien kuin suomalaisen Kemianteollisuus ry:n toiminnassa. Osallistuminen on Kemirassa nähty merkityksellisenä, ja sitä painotetaan yhtiön vastuullisuusraportissa.

UPM-Kymmene raportoi tammikuussa 2020 päättäneensä ”uuden sukupolven biokemikaalijalostamon rakentamisesta”. Myös kahden tutkimuksessa tarkasteltavan yhtiön yhteistyöstä kemikaalien toimittamiseen liittyen on raportoitu, kun UPM-Kymmene on kertonut Uruguay sellutehdashankkeen yhteydessä tehneensä sopimuksen Kemiran kanssa kemikaalien toimittamisesta. UPM-Kymmene raportoi soveltavansa vuonna 2020 päivitettyjä lisävaatimuksia kemikaalien hankinnoissa, mutta ei avaa päivitystä enempää.

Vuonna 2020 Stora Enso puolestaan raportoi sisällyttäneensä digitaaliset työkalut kemikaaliturvallisuustietojen hallinnan tueksi myös niihin toimipisteisiin, joissa nämä eivät vielä aiemmin ole olleet käytössä. Yhtiö raportoi tämän parantaneen saavutettavuutta sekä jatkaneen osaltaan yhteisten linjausten luomista muun muassa ympäristöturvallisuuden näkökulmasta. Kemikaaliturvallisuuden ja kemikaalien kestäväan käyttöön liittyvä jatkuva kehitystyö ovat raportin mukaan keinoja minimoida niin ihmisten terveydelle kuin ympäristöllekin haitalliset vaikutukset. Vastuullisuusraporttien perusteella kemikaalit ja näiden turvallisuus liittyvät niin ympäristön pilaantumisen estämiseen, kestävämmän tulevaisuuden rakentamiseen kuin asiakkaiden terveyteen.

5.5 Sertifikaatit, ympäristöohjelmat ja ulkoiset tarkastajat riskienhallinnan tukena

Yhtiöiden vastuullisuusraporteissa on tuotu esille useita eri toimintaa ohjaavia sertifikaatteja sekä ympäristövastuun suuria linjoja määrittäviä ympäristöohjelmia. Myös ulkoisen tarkastajan rooli raportoitujen tietojen tarkistajana on nähty merkittäväksi keinoksi hallita muun muassa ympäristöriskeihin liittyvän raportoinnin läpinäkyvyyttä. Vastuullisuusraporteissa esiin tuotujen sertifikaattien ja muiden toimintaa ohjaavien dokumenttien määrä on suuri ja vaihtelee jonkin verran yhtiökohtaisesti.

Stora Enso on vuoden 2020 vastuullisuusraportissaan nostanut merkitykselliseen asemaan ulkoisen tunnustuksen sekä kumppanuudet muun muassa ilmastonmuutoksen torjumistyöhön liittyen. Outokumpu on puolestaan raportoinut valikoineensa erilaisia menetelmiä kestäväan kehityksen tietojen varmistamiseksi. Näitä ovat olleet esimerkiksi vastuullisuustietojen keräämisestä ja raportoinnista vastaavien työntekijöiden haastattelemine sekä kerättyjen tietojen testaus ja uudelleenlaskeminen otospohjaisesti. Outokumpu raportoi kestäväan

kehityksen tietojensa varmistamisen tapahtuvan kansainvälisten varmennustoimeksiantostandardien (International Standard on Assurance Engagements, ISAE) uudistetun varmennuksen mukaisesti. Yhtiön käyttämä standardi ”muista varmennustoimeksiannoista kuin historiallisten taloudellisten tietojen tilintarkastuksista tai katsauksista” antaa rajoitetun varmuuden siitä, ettei kestävän kehityksen tiedoissa ole olennaista virheellisyyttä. Vastuullisuusraportissa kerrotaan, että rajoitetussa varmuudessa todisteiden keräysmenetelmät ovat rajatumpia kuin kohtuullisen varmuuden antavassa toimeksiannossa. Tutkimuksen näkökulmasta on kiinnostavaa, että yhtiön valitsema varmennusmuoto on suppeampi kuin tarjolla oleva toinen vaihtoehto. Tätä valintaa ei ole yhtiön vastuullisuusraportissa perusteltu.

Ulkoisten tarkastajien merkittävydestä kertoo tutkimuksen näkökulmasta se, että yhtiöt ovat vastuullisuusraporteissaan nostaneet esiin muun muassa tehtyjen tarkistusten määriä. Esimerkiksi UPM-Kymmene kertoo koulutettujen tarkastajiensa sekä yhtiön ulkoisten tarkastajien tehneen vuonna 2020 yhteensä 117 auditointia. Kyseiset auditoinnit ovat vastuullisuusraportin mukaan koskeneet muun muassa ympäristövastuuta. Yhtiö ei kuitenkaan ole raportissaan avannut ympäristövastuuseen kohdistuneiden auditointien tarkempaa sisältöä tai lopputulemia. UPM-Kymmene raportoi myös käytössään olevista ISO 9001 -laatu järjestelmästä sekä ISO 22000 -elintarviketurvallisuusjärjestelmästä. Näiden järjestelmien kerrotaan luovan edellytykset toiminnan jatkuvalla parantamiselle. Myös Stora Enso raportoi käyttävänsä ISO 14001 -ympäristönhallintajärjestelmää sekä lisäksi ISO 50001 -energianhallintajärjestelmää. ISO-järjestelmien käyttö on vastuullisuusraporteissa yhtiöiden kesken vakiintunutta.

”Avoin ja läpinäkyvä tuoteviestintä, jota tukevat esimerkiksi ympäristömerkit, sertifiikatit ja tuoteselosteet, lisää kuluttajien tietoisuutta.” (UPM-Kymmene 2020)

Yhdistävänä tekijänä yhtiöiden vastuullisuusraporteista on löydettävissä pienempien yksittäisten sertifiikaattien ja ohjeiden lisäksi YK:n kestävän kehityksen tavoitteet. Useampi yhtiö on esimerkiksi tuonut raporteissaan esille tähtäävänsä tiettyihin kestävän kehityksen tavoitteisiin. Yhtiöt ovat myös asettaneet toiminnalleen vastuullisuustavoitteita tiettyyn tasavuosisikymmeneen mennessä. Tutkimuksen kannalta merkittävää on, että useat kestävän kehityksen tavoitteista kohdistuvat myös ympäristövastuuseen. Useat tutkimuksessa tarkasteltavista yhtiöistä ovat valinneet tavoitteiden joukosta ne, joita pyrkivät itse toiminnassaan toteuttamaan. Näiden mukana on poikkeuksetta myös ympäristövastuuseen kohdistuvia tavoitteita. Esimerkiksi Outokumpu on raportoinut pyrkivänsä puhtaaseen veteen ja energiaan, vastuulliseen kuluttamiseen ja tuotantoon sekä ilmastonmuutoksen eteen

tehtävään työhön liittyvien tavoitteiden toteuttamiseen. Vastaavasti Stora Enso raportoi pyrkivänsä toteuttamaan muun muassa maanpäälliseen elämään liittyviä kestävän kehityksen tavoitteita. YK:n kestävän kehityksen tavoitteet näyttävät vastuullisuusraporttien perusteella sulautuneen osaksi yhtiöiden ympäristövastuuta koskevia pidemmän ajan tavoitteita.

Käytössään olevien sertifikaattien ja toimintaohjeiden listaamisen lisäksi yhtiöt ovat tuoneet poikkeuksetta esille saamiaan tunnustuksia tekemistään toimista ympäristövastuunsa kantamiseksi. Tällaisia tunnustuksia on jaettu esimerkiksi merkittävistä toimista ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Tutkimuksessa nämä nostot näyttävät yhtiöiden tapana välittää sidosryhmilleen tietoa siitä, kuinka nämä ovat ympäristövastuutaan kantaneet. Erilaiset tunnustukset ja palkitsemiset näyttävät ympäristövastuullisen toiminnan vakuutuksina.

Vastuullisuusraporteissa esiteltyä sertifikaattimäärää tarkastellessa on ollut merkityksellistä huomata, minkä vuoksi yhtiöt ovat omaksuneet toimintaansa tietynlaisia toimintatapoja. Esimerkiksi UPM-Kymmene raportoi muun muassa globaalien megatrendien ohjaavan kestävien ratkaisujen kysyntää. Yhtiön voidaan tutkimuksen näkökulmasta tulkita sopeuttanut toimintaansa siihen, mitä asiakkaat sekä muut sidosryhmät entistä enemmän odottavat ja vaativat. Ympäristövastuun huomioiminen ja sen toteuttamisen eteen tapahtuva toiminta näyttävät tällaisina tekijöinä. Toiminnan sopeuttaminen liiketoiminta ja sidosryhmät huomioiden on Puroilan ja Mäkelän (2019) tutkimuksen mukaisesti vastuullisuusraporteissa tyypillistä.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Yhtiöt ovat vastuullisuusraporteissaan tunnistaneet moninaisia omaan toimintaansa sekä sidosryhmiinsä kytkeytyviä ympäristöriskejä. Yhtiöt ovat raportoineet tunnistaneensa toiminnassaan toimitusketjuun, hankintoihin ja tuotteisiin liittyviä riskejä, ilmastolle ja luonnonympäristölle aiheutuvia riskejä, paikallisiin yhteisöihin liittyviä riskejä sekä päästöihin, jätteisiin ja kemikaaleihin liittyviä ympäristöriskejä. Lisäksi yhtiöt ovat tunnistaneet sertifikaattien, ympäristöohjelmien ja ulkoisten tarkastajien merkittävän roolin ympäristöriskien hallinnan tukena. Ympäristövastuu korostuu tutkimuksen näkökulmasta erityisesti ilmastoon ja luonnonympäristöön vaikuttavien riskien kohdalla. Kyseinen pääkategoria sisältää yhtiöiden tunnistamat metsiin, maankäyttöön ja veteen kohdistuvat riskit sekä ilmastonmuutosriskit.

Raporttien perusteella sidosryhmät nähdään samanaikaisesti niin korvaamattomina kumppaneina kuin toisaalta myös asiana, jota täytyy hallita ja säädellä. Sidosryhmät näyttävät osaltaan antavan yhtiöille myös painetta niin raportoida ympäristövastuullisesta toiminnastaan kuin toteuttaa sitä. Usea yhtiö on raportoinut pyrkivänsä vastaamaan sidosryhmiensä odotuksiin sekä raportoinut sellaisista asiakokonaisuuksista, joista sidosryhmät ovat ilmaisseet olevansa kiinnostuneita. Kokonaisuutta tarkasteltaessa voidaan johtopäätöksenä todeta, ettei yhtiöitä voida tarkastella täysin sidosryhmistään irrallisina ympäristövastuun toteuttajina.

Erityistä hallintaa ja säätelyä kohdistuu yhtiöiden toimittajiin. Riskienhallinnan näkökulmasta johtopäätöksenä on, etteivät yhtiöt kykene pääsemään omiin ympäristövastuuta koskeviin tavoitteisiinsa, jos myös toimittajat eivät ole näille asetettujen standardien mukaisia. Toimittajien rooli tulkitaan vastuullisuusraporttien pohjalta ympäristövastuussa merkittäväksi. Yhtiöiden ja näiden toimittajien on noudatettava yhteisiä pelisääntöjä, jotta ympäristövastuuta kyetään kantamaan ja ottamaan yhteistyössä. Johtopäätöksenä todettakoon, että yhtiön on haastavaa kantaa tosiasiallisesti ympäristövastuunsa, jossei tämä toteudu jo toimittajatasolla.

Ympäristöriskien hallinta näyttäytyy vastuullisuusraporttien kautta yhtiöiden toimenä kantaa ympäristövastuutaan. Ympäristöriskien hallintaa määrittää vastuullisuusraporteissa yhteistyön, innovaatioiden, informaatio-ohjauksen sekä yhtiökohtaisesti määriteltyjen toimintasuunnitelmien ja prosessien kautta. Hallinnassa korostuvat niin taloudelliset intressit kuin pyrkimys ekologisesti kestävään toimintaan. Jotkin ympäristöriskien hallinnan keinoista on osoitettu yksisuuntaisesti ylhäältä alaspäin eli yhtiöiltä toimittajille. Tällaisia ovat esimerkiksi toimittajille suunnatut arvioinnit ja auditoinnit sekä toimittajakriteerit. Vastuullisuusraporteista löydetään kuitenkin myös useita esimerkkejä molemminpuolisesta kommunikaatiosta ja pelkkiä arviointilomakkeita syvemmästä yhteistyöstä. Konkreettisimmillaan ympäristöriskien hallinta näyttäytyy toimipaikkakohtaisella tasolla paikallisten ihmisten kanssa tehtävänä yhteistyönä.

Yhtiöt tuovat vahvasti esille jo tunnistettujen riskien ja näiden hallitsemiseksi käytössä olevien metodien lisäksi jatkuvan seurannan merkityksellisyyden. Myös tulevien vuosien kehityskohteita on tunnistettu ja raportoitu. Riskienhallinnassa tulevaisuusorientoitunut tarkastelu ja ennakointi voidaan tulkita merkittäväksi toimeksi mahdollisimman saumattoman toiminnan takaamiseksi myös tulevaisuudessa. Riskien tunnistamisella yhtiöt kykenevät niin suojelemaan ympäristöä toimintansa vaikutuksilta kuin luomaan omalle taloudelliselle asemalleen vakaata toimintaympäristöä. Kehityskohteita- ja ratkaisuja esiin nostamalla yhtiöt luovat vastuullisuusraporteissa itsestään aktiivisen ympäristöriskien tunnistajan ja hallitsijan roolia.

Vastuullisuusraportointi näyttäytyy keinona edistää yhtiöiden toiminnan läpinäkyvyyttä sekä antaa sidosryhmille tietoa muun muassa ympäristövastuun toteuttamisesta. Tämän pohjalta on merkittävää kiinnittää huomiota raportoinnissa esitettyihin, osittain erittäin suppeisiin kuvauksiin riskiympäristöstä. Raporteissa on käytetty hyvin laveita kuvauksia esimerkiksi siitä, mitkä ovat yhtiön määrittelemiä riskimaita ja miksi. Kyseisen linjan voidaan päätellä perustuvan esimerkiksi yhtiöiden ja toimittajien välisiin sopimuksiin ja näissä määritettyihin salassa pidettäviin tietoihin. Vastuullisuusraportit ovat julkisesti jokaisen saatavilla yhtiöiden verkkosivuilla. Tästä näkökulmasta on ymmärrettävää, että vastuullisuusraportteja koostaessaan yhtiöt joutuvat punnitsemaan sitä, mitä yksityiskohtia ne voivat raporttiin sisällyttää. Pelkän prosenttiosuuden esittäminen tai maanosan nimeäminen eivät kuitenkaan anna raporteissa kovin konkreettista kuvaa havaituista maakohtaisista ympäristöriskeistä.

Vastuullisuusraporteissa myös kerronnan tapaan on merkityksellistä kiinnittää huomiota. Raporteissa ei välttämättä suoraan puhuta riskeistä, vaan kuvaillaan toimintaa tiettyjen toimintojen tunnistamisena, tukemisena tai parantamisena. Yhtiöt puhuvat myös tavoitteista, mutta eivät niinkään näiden mahdollisesti takana olevista riskitekijöistä. Useassa tapauksessa kertomatta jää, miksi tiettyihin tavoitteisiin tähdätään, prosessia parannetaan tai toimintatapaa muutetaan. Tutkimuksen näkökulmasta tästä on herännyt kysymys siitä, selittyykö osa tavoitelluista tekijöistä niiden takana olevilla ympäristöriskeillä.

Sosiaaliset-, ympäristö- ja vastuullisuusriskit kuvaillaan vastuullisuusraporteissa usein toisiinsa sidosteisina. Ainoastaan ympäristöön tarkentunutta raportointia on haasteellisempaa löytää. Tästä voidaan päätellä riskiketjujen olevan monimutkaisia. Kaikkia yhtiöiden suoria ja epäsuoria ympäristövaikutuksia ei välttämättä pystytä tiedostamaan tai niitä on vähintään haastavaa kohdentaa yksiselitteisesti. Sosiaaliset riskit ja ympäristöriskit myös konkretisoituvat raporttien valossa usein samoissa paikoissa. Tämän vuoksi on ymmärrettävää, ettei niitä ole kaikissa tapauksissa lähdetty erottamaan toisistaan.

Riskienhallinnan määrittelyssä sertifikaatit ja toimintaohjeet on tuotu poikkeuksetta esiin yhtiöiden vastuullisuusraporteissa. Tutkimuksen kautta voidaan kyseenalaistaa, onko raportin lukijalla tosiasiallisesti mahdollisuutta ymmärtää kaikkien vastuullisuusraporteissa esiteltyjen toimintaohjelmien ja käytössä olevien sertifikaattien merkitsevyyttä ympäristövastuun näkökulmasta. CSRD-direktiivi on mahdollisesti tulevaisuudessa luomassa nykyistä yhteneväisempiä raportoinnin ja tiedon varmistamisen standardeja. Tällöin sidosryhmien eri tasoiset lähtötiedot eivät välttämättä näyttäytyisi enää yhtä ongelmallisena kuin tutkimushetkellä.

Ajankohtainen jatkotutkimus voidaan toteuttaa esimerkiksi CSRD-direktiivin voimaantulon jälkeen tilintarkastajan roolista vastuullisuusraporttien varmentajana. Jo nyt usea yhtiö raportoi käyttävänsä tietojensa varmistamisessa jotakin tarkastajatahoa tai standardia. CSRD-direktiivin voimaantulo vakiinnuttaisi tarkastuskäytäntöjä myös ympäristövastuuta koskevassa tiedossa.

LÄHTEET

AINEISTOLÄHTEET

Kemira Oyj (2020). *Kemira Annual Review 2020. Annex: GRI-report.*

Metsä Group (2020). *Sustainability Report 2020.*

Outokumpu Oyj (2020). *Sustainability review 2020.*

Stora Enso Oyj (2020). *Sustainability 2020.*

UPM-Kymmene Oyj (2020). *UPM Vuosikertomus 2020.*

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aspholm, I. (2021). *Tilintarkastaja yritysvastuun portinvartijaksi.* Suomen Tilintarkastajat ry. Saatavissa <<https://tilintarkastajat.fi/artikkelit/tilintarkastaja-yritysvastuun-portinvartijaksi/>>, luettu 28.1.2022.

Dahlsrud, A. (2008). *How corporate social responsibility is defined: an analysis of 37 definitions.* *Corporate social responsibility and environmental management.* Article.

D Bovea, M., Pérez-Belis, V., Torca-Adell, L. & Ibáñez-Forés, V. (2021). *How do organisations graphically communicate their sustainability? An exploratory analysis based on corporate reports.* Department of Mechanical Engineering and Construction, Universitat Jaume I, Castellón, Spain. Project Management, Innovation and Sustainability Research Center (PRINS), Universitat Politècnica de València, València, Spain. Research article.

Boiral, O., & Henri, J. F. (2017). *Is Sustainability Performance Comparable? A Study of GRI Reports of Mining Organizations.* Laval University. Article.

Elinkeinoelämän keskusliitto (2017). *Kirjanpitolakiin eräitä muutoksia ja uudistuksia – voimaan 31.12.2016.* Kirjoittanut Hannu Ylänen. Saatavissa <<https://ek.fi/ajankohtaista/uutiset/kirjanpitolakiin-eraita-muutoksia-ja-uudistuksia-voimaan-31-12-2016/>>, luettu 22.1.2022

Euroopan komissio (1 a). *Corporate sustainability reporting.* Euroopan unionin virallinen verkkosivu. Saatavissa <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_fi>, luettu 23.2.2022.

Euroopan komissio (1 b). *Ympäristövastuu.* Euroopan unionin virallinen verkkosivu. Saatavissa <https://ec.europa.eu/info/energy-climate-change-environment/implementation-eu-countries/environmental-liability_fi>, luettu 23.3.2022.

Euroopan parlamentti (2013 a). Euroopan parlamentin päätöslauselma 6. helmikuuta 2013 yritysten yhteiskuntavastuusta: yhteiskunnan etujen sekä kestävä ja osallistavan elpymisen edistäminen (2012/2097(INI)). Keskiviikko 6. helmikuuta 2013 – Strasbourg.

Euroopan parlamentti (2013 b). Euroopan parlamentin päätöslauselma 6. helmikuuta 2013 yritysten yhteiskuntavastuusta: tilivelvollinen, avoin ja vastuullinen yritystoiminta sekä kestävä kasvu (2012/2098(INI)). Keskiviikko 6. helmikuuta 2013 – Strasbourg.

Euroopan tilintarkastustuomioistuin (2021). *Erityiskertomus 12/2021: Saastuttaja maksaa -periaate: soveltaminen epäjohtonmukaista EU:n ympäristöpolitiikoissa ja -toimissa*. Euroopan tilintarkastustuomioistuimen erityiskertomus, annettu Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 287 artiklan 4 kohdan toisen alakohdan nojalla.

Euroopan unionin virallinen lehti (2014). Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/95/EU, annettu 22. päivänä lokakuuta 2014, neuvoston direktiivin 2013/34/EU muuttamisesta tietyiltä suurilta yrityksiltä ja konserneilta edellyttävien muiden kuin taloudellisten tietojen ja monimuotoisuutta koskevien tiedostojen julkistamisen osalta (ETA:n kannalta merkityksellinen teksti). Julkaistu 15.11.2014.

Global Reporting Initiative. *The global standards for sustainability reporting*. Saatavissa <<https://www.globalreporting.org/standards/>>, luettu 13.2.2022.

Hietanen, L. (2019). *Pörssiyhtiöiden vastuullisuusraportointi: tarvitaanko lisää sääntelyä?* Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2015). *Tutki ja kirjoita*. 20. painos. Helsinki: Tammi.

Laki kirjanpitolain muuttamisesta 1620/2015.

Laki kirjanpitolain muuttamisesta 1376/2016.

Miles, M. & Huberman, M. (1994). *Qualitative Data Analysis : an expanded sourcebook*. 2. painos.

Mäkelä, H. (2021). *Vastuullisuusraportoinnin monet roolit*. Teoksessa K. Eräranta, & V. Penttilä, *Vastuullinen viestintä*. Procomma academic.

Puroila, J. & Mäkelä, H. (2019). *Matter of opinion: Exploring the socio-political nature of materiality disclosures in sustainability reporting*. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*.

Pörssisäätiö (2016). *Pörssilistautujan käsikirja*. Saatavissa <https://www.porssisaatio.fi/blog/books/porssilistautujan-kasikirja/>, luettu 9.2.2022.

Raghubir, P., Roberts, J., Lemon, K. N. & Winer, R. S. (2010). *Why, when, and how should the effect of marketing be measured? A stakeholder perspective for corporate social responsibility metrics*. *Journal of Public Policy & Marketing*.

Sarajärvi, A. & Tuomi J. (2017). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra (2002). *Riskien hallinta Suomessa*. Sitran raportteja 23. Helsinki: Edita.

Suomen Riskienhallintayhdistys ry. *Ympäristöriskit*. Saatavissa <<https://pk-rh.fi/riskienluokittelu/vahinkoriskit/ymparistoriskit.html>>, luettu 30.3.2022.

Suomen YK-liitto. *Yritysvastuun sanasto*. Saatavissa <https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/yritysvastuun_sanakirja.pdf>, luettu 15.3.2022.

Tieteen termipankki (2022). *Oikeustiede: ympäristövastuu*. Saatavissa <<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:ymparistovastuu>>, luettu 15.3.2022.

Tilisanomat (2017). *Pakollinen vastuullisuusraportointi – pakkopullaa vai apu riskien hallintaan?* Kirjoittanut Matti Remes. Yritystalouden ja laskennan ammattilehti.

Työ- ja elinkeinoministeriö. *Vastuullisuusraportointi velvoittavaksi – mitä vaaditaan ja keneltä?* Saatavissa <<https://tem.fi/vastuullisuusraportointi>>, luettu 12.2.2022.

Valtioneuvosto (2020). *Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjeesta Agenda 2030:sta – Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2020:7. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2020.

Ympäristöministeriö. *Ympäristönsuojelun lainsäädäntö ja ohjeet*. Saatavissa <<https://ym.fi/ymparistonsuojelun-lainsaadanto-ja-ohjeet>>, luettu 30.3.2022

Ympäristönsuojelulaki 527/2014.